

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Integrační procesy v postsovětské Střední Asii

Pavel Švec

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Integrační procesy v postsovětské střední Asii

Pavel Švec

Vedoucí práce:

PhDr. Magda Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí své práce, PhDr. Magdaléně Leichtové, za ochotu a přístup ke studentům po celou délku studia, dále PhDr. Janu Šírovi, Bc. Pavlu Dymešovi z Ministerstva vnitra, odboru azylové a migrační politiky za cenné rady a Mgr. Romanu Masaříkovi, vedoucímu úřadu Velvyslanectví České republiky v Taškentu, za pomoc při analýze současné situace států střeadoasijského prostoru.

Obsah

1.	Úvod: obecné nastolení tématu. Jde ve Střední Asii vůbec o integraci?.....	4
1.1.	System rozdělení kapitol.....	6
1.2.	Seznam zkratk.....	7
2.	Historické souvislosti a jejich vliv na vývoj integračních procesů.....	7
2.1.	Střet evropských mocností ve druhé polovině 19. století.....	7
2.2.	Hledání suverenity po rozpadu SSSR a mocenský boj o Střední Asii....	8
3.	Historické souvislosti a příklady integračních procesů ve Střední Asii po rozpadu Sovětského svazu.....	10
3.1.	Vlivy formující (ne)spolupráci	10
3.2.	Ekonomické faktory.....	11
3.2.1.	Nerostné bohatství jako společná komodita vývozu.....	11
3.2.2.	Cesta k Euroasijskému hospodářskému svazu a společné měně. Je to utopie?.....	13
3.3.	Integrační iniciativy motivované bezpečnostními hledisky.....	24
4.	Stručná analýza současné situace jednotlivých států Střední Asie a jejich motivace ke vzájemné spolupráci.....	37
4.1.	Kyrgyzstán.....	37
4.2.	Uzbekistán.....	39
4.3.	Turkmenistán.....	41
4.4.	Tádžikistán.....	43
4.5.	Kazachstán.....	44
5.	Závěr.....	46
6.	Seznam použité literatury a zdrojů.....	50
7.	Přílohy.....	57

1. Úvod: obecné nastolení tématu. Jde ve Střední Asii vůbec o integraci?

S ohledem na celkově velký rozsah zadání (Integrační procesy v postsovětském prostoru) jsem se, po domluvě s vedoucí práce PhDr. Magdalénou Leichtovou, rozhodl zaměřit na analýzu procesů mezinárodní integrace a regionalismu v postsovětském prostoru vymezeném pouze teritorií nástupnických států SSSR ve střední Asii (viz obr. příloha č. 1, č. 2). Cílem práce je definovat motivaci jednotlivých států regionu a úspěšnost jejich počínání ve vzájemné spolupráci. Charakterizovat primárně zahraniční vlivy, jež existenci této spolupráce determinují a nastínit možný budoucí vývoj ve světle mocenských tlaků silnějších států v okolí. Vzhledem k jisté tradiční neobjektivnosti ruských i středoasijských oficiálních (vládních apd.) zdrojů, zaměřil jsem se na práce odborníků z FSV UK v Praze, nezávislé internetové zdroje (rusky a anglicky psané) a na odborné práce regionálních politologů - většinou ale přednášejících na evropských a amerických univerzitách.

Pro dosažení objektivnosti a zároveň co největší aktuálnosti v hodnocení současných tendencí zahraniční politiky států Střední Asie, jsem se obrátil na Mgr. Romana Masaříka, vedoucího úřadu Velvyslanectví České republiky v uzbeckém Taškentu a na Ministerstvo zahraničních věcí ČR a její tiskový odbor, zastoupený Pavlou Veličkinovou. Ke snaze, o co nejaktuálnější informace, mě vedla globální politická a hospodářská situace, která se poslední roky velmi dynamicky mění – a právě ve Střední Asii dost podstatně. Doposud, ale nebyly k tomuto tématu zpracovány ucelené texty, jež by reflektovaly nejnovější události (roku 2011 a 2012) spojené s regionální integrací, proto jsem se zaměřil spíše na kvantitu drobnějších zdrojů.

Abych regionální souvislosti prezentoval názorněji, vytvořil jsem mapy, jež jsou k práci přiloženy. Kromě všeobecně známých geografických faktů, jsem využil i konkrétní údaje v internetové i tištěné podobě.

Tato, v mnoha ohledech specifická oblast patří v rámci geopolitických procesů a s nimi souvisejících tlaků k nejzajímavějším oblastem planety a

svým způsobem ho lze chápat jako indikátor měnícího se světa. Je to dáno především jeho strategickou polohou umocněnou bezprostřední blízkostí silných světových mocností, štěpnou náboženskou a civilizační linií vyvolávající ozbrojené společenské konflikty, jež přitahují pozornost celého světa (Amanbayeva, 2009: 171), či stále palčivějšími environmentálními problémy (zejména nedostatek vody), o kterých se určitou dobu hovoří jako o dosud latentních příčinách válek budoucnosti. Ovšem neopomenutelnou kapitolou je i celosvětový problém s pěstováním a vývozem drog z dotčené oblasti, čemuž napomáhají nedokonale chráněné hranice. Například Afghánistán se po svržení Talibánu stal největším exportérem opia na světě.

Úspěch, či naopak neúspěch regionální integrace ve Střední Asii závisí na dvou významných faktorech. Prvním je „hra“ mocností (zejména Ruska a Číny), která ovlivňuje zahraničně-politické procesy v pěti postsovětských státech. Za posledních dvacet let lze v chování politických elit dotčených republik sledovat zajímavý fenomén. Zatímco 90. léta se kvůli strachu o omezení čerstvě nabyté suverenity nesla ve znamení určitého vymezování vůči dlouholetému vládci – Rusku, nyní se do zahraniční politiky menších států promítají obavy ze sílící ekonomické i politické moci Číny.

Druhým faktorem, který míru integrace v regionu ovlivňuje, jsou problémy lokální (národnostní, ekonomické, náboženské, environmentální atd.), jež vstupují do vzájemné interakce těchto středoasijských států. Při definování společného problému může na této bázi dojít k institucionální spolupráci – tedy integraci, ale také naopak ke konfliktu – dezintegraci. V souvislosti se současnou hospodářskou situací ve světě a následnými sociálními nepokoji se lze na základě historických zkušeností ovšem přiklonit spíše ke druhé variantě.

Obecně je možné vysledovat, že zatím Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán nacházejí společnou řeč (ať už jsou motivy jakékoliv a třeba i poněkud populistické) právě v ekonomické rovině, či v zajištění bezpečnosti a odolávání hrozbám terorismu. Otázkou je, jak dlouho jim to vydrží, a také jakým způsobem se vypořádají se stále silnější Čínou a

možným nástupem regionálního leadera, kterým podle různých zdrojů bude Kazachstán.

Cílem práce bude nalézt a popsat základní trendy těchto integračních procesů, analyzovat úspěšnost a atraktivitu regionálních mezinárodních organizací v průběhu sledovaného období od rozpadu SSSR po současnost, a nastínit možný další vývoj.

1.1. Systém rozdělení kapitol

Práci jsem rozdělil do tří částí, které podle mého názoru nelze oddělit. První se zabývá velmi stručným pohledem do historie, kdy se formovaly moderní geopolitické tendence nejen jednotlivých států tohoto regionu, ale i silnějších světových aktérů v rámci mezinárodních vztahů, kteří dnes ve Střední Asii hájí své zájmy, ať už je jejich motivace jakákoliv. Vyvrcholením je pochopitelně rozpad Sovětského svazu na počátku 90. let minulého století.

Druhý oddíl je věnován konkrétním příkladům ať už fungujícím, či naopak nefungujícím integrace orientované výhradně na mezivládní úroveň mezinárodních organizací. Tedy uskupení fungujících na bázi vzájemné institucionalizované spolupráce suverénních států, aniž by stát členstvím v dané organizaci přenášel část své suverenity ve prospěch nadřazené jednotky. Konkrétně se zaměřím na uskupení čistě regionálního charakteru. Na příkladech ukáži v praxi nefungující deklarativní spolupráci a zároveň obecné ukázky spíše dezintegračních procesů mezi řešenými pěti postsovětskými státy. Na druhé straně se pokusím nalézt příklady spolupráce, za níž už naopak nějaké konkrétní výsledky jsou. Záměrně jsem se vyhnul integračnímu uskupení GU(U)AM, které na region mělo jen částečný nebo dokonce nepatrný vliv a navíc pouze dočasně.

Poslední část mapuje současnou situaci každého z pěti postsovětských států. Jde o zevrubný popis stále se měnících a tlakům podléhajících interakcí mezi politickými aktéry, které jsou pro tuto část světa typické. Tato kapitola je založena primárně na konzultacích s Velvyslanectvím České republiky

v uzbeckém Taškentu, Zastupitelským úřadem v kazachstánské Astaně a MZV ČR.

1.2. Seznam zkratk

ŠOS	Šanghajská organizace spolupráce
SNS	Společenství nezávislých států
ODKB	Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti
EvrAzES	Eurasijské ekonomické společenství
CU	Celní unie Běloruska, Ruské federace a Kazachstánu
CAS	Organizace Středoasijská spolupráce
GUUAM	Gruzie, Ukrajina, Uzbekistán, Ázrbájdžán, Moldávie
BRIC	Brazílie, Rusko, Indie, Čína

2. Historické souvislosti a jejich vliv na vývoj integračních procesů

2.1. Střet evropských mocností ve druhé polovině 19. století

Střední Asie byla po dlouhou dobu oblastí bez přímého vlivu jiných mocností na tzv. Hedvábné stezce mezi Čínou a Předním Východem. Ze zásobovacích center postupně vznikala města, která se stala základem rozvoje státních celků. V souvislosti s nástupem mořeplavby poklesl význam pozemní Hedvábné stezky a Střední Asie se ocitla mimo zorná pole velmocí – s výjimkou Číny. I přes zachování především kulturního významu měst jako Buchara či Samarkand nezasahovaly místní politické celky výrazněji do světového dění.¹

V moderních dějinách se tento region dostává do spleti geopolitických hrátek až v 60. letech 19.století, kdy po porážce Ruska v Krymské válce car Alexandr II. soustředí své výbojné choutky směrem na Kavkaz a především do

¹ Viz Geopolitika Střední Asie. MZV - Politické, ekonomické, kulturní a jazykové vazby středoasijských států na Rusko a jejich integrační resp. dezintegrační vývoj v poslední době. Dostupné na: www.mzv.cz/file/16670/RM._01._07._04.doc

oblasti tří středoasijských států – Bucharského emirátu, Chivského a Kokandského chanátu (viz obr. příloha č. 5).²

Motivace Rusů byla nejprve determinována výhradně ekonomickými aspekty – zájmem o bucharskou bavlnu a hledáním nových odbytišť pro ruské zboží. Až posléze se region ukázal geostrategicky velmi důležitým z hlediska „nástupiště“ proti Persii a zejména sílícímu vlivu Velké Británie. V první polovině 19. století si Rusové postupnou likvidací kazašských hord (žüzů) připravili strategické předpolí pro výboj do této oblasti vybudováním pásu pevností a dalších vojenských objektů orientovaných v linii východ - západ od Aralského moře až po jezero Issyk-Kul v dnešním Kyrgyzstánu. Poslední expanzí byl výboj do oblasti turkmenských a zčásti i afghánským kmenů, které skončilo dosažením nejjižnějšího bodu – pevnosti Kuška. Zde se začaly silně střetávat ruské zájmy s britskými (Britové se pokoušeli po stabilizaci situace v Indii ovládnout Afghánistán), což zejména kvůli aktivitám Rusů vyústilo v afghánskou krizi.

Obě velmoci našly řešení až v roce 1885, kdy podepsali smlouvu, jež o deset let později vyplynula do tzv. Londýnského protokolu o hranicích, což znamenalo, že oblast Střední Asie upadla na dalších více než sto let do sféry ruského a později sovětského vlivu. K narušení této hegemonie došlo až v souvislosti s rozpadem Sovětského svazu (srov. Horák, 2008: 17-19; March, 1996: 138-140; Pierce, 1960: 20-23).

2.2. Hledání suverenity po rozpadu SSSR a mocenský boj o Střední Asii

Rozpad tradičního impéria SSSR na počátku devadesátých let minulého století znamenal teritoriálně jeden z nejrozsáhlejších dezintegračních procesů v moderních dějinách. Klíčový význam měla tato událost také v souvislosti se stávajícím charakterem mezinárodního systému, který se během velmi krátké

² Viz slavomirhorak.euweb.cz/ca_geopolitika2.htm

doby změnil z globálně bipolárního na asymetricky multipolární či latentně unipolární.

V rámci středoasijského regionu se pak na mapě světa náhle objevilo pět nezávislých států – Kazachstán, Uzbekistán, Turkmenistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. Na rozdíl od ostatních částí bývalého Sovětského svazu, tedy konkrétně třeba Pobaltí či jižního Kavkazu, přišla do Střední Asie nezávislost poměrně nečekaně a jednotlivé státy se s ní musely vypořádat po svém (Gürer, 2005: 7-9). Navíc se musely při budování suverénního státu, zajištění nezávislosti či národní bezpečnosti a ochrany hranic vyplývající jak z vnitřních, tak vnějších hrozeb, potýkat s nezkušeností a absencí historické kontinuity státnosti (srov. Azarkan, 2010: 411). Výrazně se výše zmíněné jevy projeví v diversifikaci přístupů v procesech mezinárodní integrace kdysi relativně homogenního prostoru (pod centrální politickou linií SSSR).

Pro pochopení nepřilíš uspokojuvých výsledků vzájemné integrace pěti postsovětských středoasijských republik je nutné zmínit motivaci světových hráčů v regionu, kteří do jisté míry samotnou integraci ovlivňují. Jenom tak lze pochopit roli Střední Asie v geopolitickém měřítku. Když na podzim roku 1991 vyhlášovaly zmíněné státy samostatnost a přitom se ocitly v jistém geopolitickém a ideologickém vakuu, začal mocenský střet o kontrolu nad středoasijským regionem, který v konečném důsledku zasáhl i do procesů integrace (srov. Gürer, 2005).³

Jak zmiňuje uzbecký politolog Farkhad Tolipov: Budoucnost regionu se bude z tohoto hlediska profilovat ve čtyřech možných variantách. Jako jakási nárazníková zóna, z čehož patrně bude nejvíc profitovat Ruská federace. Druhou možností je funkce sanitního kordonu, což uspokojí zájmy Spojených států, nebo bude region jakýmsi „odrazovým můstkem“, což bude zajímat pro změnu Čínu. Poslední možnost geopolitické budoucnosti Střední Asie je podle Tolipova (2006) shodná angažovanost zmíněných mocností a koordinovanější

³ Viz Geopolitika Střední Asie. MZV - Politické, ekonomické, kulturní a jazykové vazby středoasijských států na Rusko a jejich integrační resp. dezintegrační vývoj v poslední době. Dostupné na: www.mzv.cz/file/16670/RM._01._07._04.doc

společný postup středoasijských států v rovině zahraniční politiky (Tolipov, 2006: 165-169).

Nicméně při nyní již otevřeně očekávaných hospodářských i geopolitických „veletočích“ následujících dekád, lze jen velmi těžko předpovídat, k jaké variantě nakonec bude středoasijský region inklinovat a zdali vůbec bude v možnostech jednotlivých států tyto procesy jakýmkoliv způsobem ovlivnit.

3. Historické souvislosti a příklady integračních procesů ve Střední Asii po rozpadu Sovětského svazu

3.1. Vlivy formující (ne)spolupráci

Jak bylo už naznačeno, že heterogenita integračních uspořádání se zastoupením jednotlivých států Střední Asie a dynamiky těchto procesů spočívá v jejich zahraničněpolitické orientaci, teritoriální poloze, míře závislosti na hegemonickém postavení Ruské federace v regionu a vymezování se vůči němu, společensko-náboženském zaměření, charakteru vnitřního politického systému a jak se poslední roky ukazuje hlavně v ekonomických zájmech.

Integrační potenciál středoasijského regionu byl na první pohled zcela zřejmý. Politolog Slavomír Horák (2009) poukazuje na jednotný geografický prostor, společné etnické kořeny (s výjimkou Tádžiků) či nerostné bohatství (kromě Kyrgyzstánu a Tádžikistánu). Zdánlivě homogenní prostor však nebyl nikdy zcela jednotným ani integrovaným. Z historického hlediska zde naopak převládala spíše rivalita mezi jednotlivými státními útvary usedlých civilizací, přes rozbroje mezi jednotlivými kočovnými kmeny či kmenovými svazy až po sovětské republiky (Horák, 2009: 172-177).

Určitá míra spolupráce byla nastavena až pod centrálním sovětským vedením, ovšem spíše ve vertikální linii centrum – periferie, než-li horizontálně mezi jednotlivými středoasijskými republikami. Právě slabé vztahy a absence vzájemně tmelících faktorů se záhy projeví při rozpadu SSSR.

Za dvacet let samostatného vývoje středoasijských států na prostoru vzniklo několik integračních pokusů, z nichž alespoň zdánlivou funkčnost vykazují prozatím pouze ty, které byly vedeny zájmy vnějších sil. Ostatní zárodky podobných organizací zůstaly pouze v rovině obecných deklamací, případně vstupem vnějšího hráče pozbyly svůj původní smysl a zanikly (Horák, 2009: 172).

3.2. Ekonomické faktory

3.2.1. Nerostné bohatství jako společná komodita vývozu

Všechny nástupnické státy Sovětského svazu se v důsledku zpřetrhání tradičních obchodních vazeb ocitly v hlubokém hospodářském propadu. Nejinak tomu samozřejmě bylo i ve Střední Asii. Již od počátku se tedy postsovětské republiky pokusily překonat ekonomické vakuum společným úsilím - nejdříve v rámci Společenství nezávislých států (SNS) a posléze i pomocí bližších integračních uskupení. Pokusy sblížovat jednotlivé národní ekonomiky v některých případech vedly až k platformě jednotného hospodářského prostoru, v jiných zapadly v neshodách, neochotě přenést část své suverenity na vyšší mezinárodní úroveň či jen v nedostatku vůle. Středoasijský region jako celek zatím následuje spíše druhou zmíněnou linii, ale třeba Kazachstán se celkem úspěšně profiluje jako leader regionální hospodářské integrace.

Ovšem je třeba zmínit jedno specifikum Střední Asie, které významným způsobem determinuje integrační procesy v regionu. Hned po získání suverenity dostaly nově vzniklé mezinárodní subjekty do vínku jeden významný dezintegrační prvek. Totiž stejný vývozní artikl – tedy ropu, zemní plyn a bavlnu. Dohody o vzájemné spolupráci byly již od počátku determinovány mimo jiné také bojem o nové investory či odbytiště zmíněných komodit, což na rozdíl třeba od aliance postkomunistických států ve střední

Evropě Visegradské skupině, naopak dezintegrační tendence jenom podporovalo (Kurtov, 2004: 2).

Nicméně právě ekonomické zájmy, které jsou u většiny států „středoasijské pětky“ často založeny pouze na dobývání surovin (pokud nepočítáme těžební průmysl, potom hlavní část ekonomik Střední Asie je založena převážně na málo efektivním zemědělství (Horák, 2010: 9-11) a tím celé hospodářství trpí nedostatečnou diverzifikací), mohou být i jádrem konfliktu ve své podstatě integraci vylučujícím. Pokud pomíneme možné potíže vyplývající z nutnosti tyto suroviny (ropa a plyn) přepravovat, objevil se problém, který může mít na budoucnost spolupráce velký vliv. Totiž ropná a plynová naleziště při Kaspickém moři. Dnes z jeho podzemního bohatství profituje Ázerbajdžán, Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán, byť k tomuto surovinovému centru lze přiřadit i Rusko a Írán.

Zvláštností a zároveň stigmatem tohoto regionu je zatím nezavršené hledání právního statusu Kaspického moře. Po rozpadu Sovětského svazu jsou vedeny spory o tři hlavní varianty. Pro některé státy je to především představa Kaspického moře jako moře, na které se vztahuje Úmluva OSN o mořském právu. Například proto, že jeho voda je slaná. Takovéto pojetí by znamenalo, že za hranicemi teritoriálních vod a výsostné ekonomické zóny, když se vynechá problematika šelfu, by bylo Kaspické moře otevřené pro všechny jak z hlediska plavby, tak i těžby surovin. Toto pojetí však naráží na definici moře jako vodstva, které je propojeno se Světovým oceánem (Kaspické moře je 28,5 metrů pod úrovní Světového oceánu) (Krejčí, 2010: 1).

Druhý přístup směřuje k vnímání Kaspického moře jako mezinárodního vnitrozemského jezera, ale pro takovéto pojetí zatím neexistuje v mezinárodním právu opora. Třetí varianta chápání Kaspického moře požaduje vyhlásit tento vodní bazén společný všem pěti jeho pobřežním státům. Tento třetí přístup je pro budoucnost nejnadějnější, ovšem vymezení pravidel na dělení práv pobřežních států v současnosti stále naráží na spory (Ežijev, 2007: 14).

3.2.2. Cesta k Euroasijskému hospodářskému svazu a společné měně. Je to utopie?

Ačkoliv se většina prezidentů středoasijských států pokoušela alespoň na rétorické úrovni zachovat tradiční ekonomické či politické vazby a vzájemnou provázanost obchodu vyplývající ze sovětského dědictví, chyběla vůle prosazovat nevýhodná a omezující opatření, která transformace hospodářství vyžaduje (Horák, 2009: 173).

I přesto lze poslední dobou vysledovat tendence navázat bližší vzájemné obchodní vztahy i mezi jednotlivými státy regionu. Například Uzbekistán se letos dohodl s Turkmenistánem, že otevře společné obchodní zastupitelství, a Kyrgyzstán usiluje o členství v Celní unii Rusko – Kazachstán – Bělorusko.⁴

Vznik této celní unie je mimochodem alespoň částečným naplněním cíle kazašského prezidenta Nursultana Nazarbajeva, který od 90. let minulého století předložil několik návrhů vedoucích k institucionalizované formě spolupráce a zdál se v tomto směru nejaktivnějším představitelem země Střední Asie. Na konci minulého roku pak prezidenti tří členů celní unie podepsali v Moskvě společné prohlášení jako svého druhu "cestovní mapu" další hospodářské integrace.⁵ Podepsané dokumenty zavádějí v platnost principy svobodného pohybu zboží, lidí a kapitálu na společném území.

Počínaje 1. lednem 2012 začal na území Celní unie Běloruska, Ruské federace a Kazachstánu fungovat Jednotný hospodářský prostor. Hlavní změny se týkají nadnárodního orgánu, kdy Komisi CU zamění Euroasijská hospodářská komise, která zahájí činnost od samotného počátku, avšak plnohodnotně převezme své funkce a kompetence až od 1. července 2012. K hlavním funkcím komise bude patřit realizace odsouhlasené makroekonomické politiky, ustanovování jednotných obchodních režimů

⁴ Viz Mgr. Roman Masařík, 2012

⁵ Viz Rusko, Bělorusko a Kazachstán začaly tvořit Euroasijský svaz. Dostupné na: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/333254-rusko-belorusko-a-kazachstan-zacaly-tvorit-euroasijsky-svaz>

s třetími zeměmi, regulace činnosti přirozených monopolů a vypracovávání jednotného přístupu a podpory průmyslu či zemědělství a provádění státních výběrových řízení. Proces unifikace tarifních i netarifních podmínek byl nastartován již v rámci formování Celní unie, do budoucna by mělo docházet k postupné liberalizaci a unifikaci různých administrativních procedur v obchodní a daňové oblasti.⁶

Nyní uskupení připravuje společný celní sazebník, který již vychází z plánovaného vstupu Ruska do WTO, což s sebou přináší komplikace hlavně v souvislosti s nutností přizpůsobit se tržním podmínkám celní unie této světové organizace. Vzhledem k tomu, že průměrná úroveň sazby celního sazebníku nutná pro přistoupení k WTO bude klesat o 2 % procenta, musí všechny tři státy nastavit politiku spojenou s adaptací na tyto změny hlavně v oblasti průmyslové výroby. Nicméně si čelní představitelé od zrušení hraničních kontrol a zrušení celního odbavení slibují významné posílení vzájemného obchodu. A mají oporu vycházející ze zkušeností. Po zrušení cel vzrostla intenzita vzájemného obchodu mezi Ruskem, Běloruskem a Kazachstánem o 40 procent.⁷

Dosavadní spolupráce Kazachstánu s dalšími dvěma členy v rámci Celní unie navíc v konečném důsledku předpokládá vznik Euroasijského hospodářského svazu se společnými pravidly a možná i se společnou měnou, který má vzniknout k roku 2015.⁸

Je to zatím nejdelší cesta, kterou integrace ve středoasijském prostoru urazila. Nicméně až čas ukáže, jak taková platforma hospodářského svazu uspěje. Ve světle současných ekonomických i politických problémů Evropské unie a zejména eurozóny lze ale o úspěchu společné „euroasijské“ měny celkem legitimně pochybovat.

⁶ Viz Aktuality z teritorií - Na území Celní unie Běloruska, RF a Kazachstánu začal fungovat Jednotný hospodářský prostor. Dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cz/aktuality-z-teritorii/na-uzemi-celni-unie-beloruska-rf-a-kazachstanu/21251>

⁷ Viz Официальный сайт Комиссии Таможенного союза. Dostupné na: <http://www.tsouz.ru/news/Pages/12-04-12.aspx>

⁸ Viz Rusko, Bělorusko a Kazachstán začaly tvořit Euroasijský svaz. Dostupné na: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/333254-rusko-belorusko-a-kazachstan-zacaly-tvorit-euroasijsky-svaz>

Širším regionálním uskupením fungujícím primárně na bázi hospodářské spolupráce, které zároveň zasahuje do prostoru Střední Asie a částečně vychází z integračních tendencí výše zmíněných tří států, je Eurasijské ekonomické společenství (Евразийское экономическое сообщество - ЕврАзЭС, anglicky Eurasian Economic Community - EEC).

Obr. 1 Eurasijské ekonomické společenství

ŠVEC, Pavel. 2012

Společenství svým vznikem v roce 2000 institucionalizovalo původní bilaterální a multilaterální dohody o uvolňování regulativů v rámci vzájemné obchodní výměny mezi postsovětskými státy. Členem EvrAzES je Rusko a Bělorusko a pak tři středoasijské republiky – Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán.

V lednu 2006 podepsal protokol o přistoupení k organizaci i Uzbekistán, nicméně o téměř tři roky později účast v orgánech EvrAzES pozastavil. Pozorovatelský status ve společenství zastává Moldávie, Ukrajina a Arménie. Tyto státy figurují také v Mezinárodním leteckém výboru (Межгосударственный авиационный комитет - МАК) a v Euroasijské

rozvojové bance (Евразийский банк развития - ЕАБР). O status pozorovatele může požádat stát nebo mezinárodní organizace. Pozorovatel má právo účastnit se veřejných zasedání EvrAzES, seznámit se s veškerými dokumenty, ale nemá hlasovací právo.⁹

Výchozím bodem formování Eurasijského ekonomického společenství byla dohoda o celní unii mezi Ruskem a Běloruskem z roku 1995, která předpokládala integraci hospodářských soustav obou republik ve dvou hlavních etapách. V první fázi mělo být završeno mezitím započaté vytváření zóny volného obchodu a odstraněny všechny formy tarifních a netarifních omezení ve vzájemných odběratelsko–dodavatelských vztazích. Ve druhé etapě integračního procesu v rámci EvrAzES mělo dojít ke konvergenci a harmonizaci vnitrostátních právních předpisů, zajištění interakce mezi právními systémy členských států s cílem vytvořit společný právní prostor. V okamžiku, kdy bude tohoto stádia dosaženo, má dojít ke sjednocení celních území dotčených států v jednotný celní prostor a vznik jednotného systému netarifní regulace. Tato etapizace se v podstatě stala vzorem implementovaným do zásad Eurasijského ekonomického společenství a jeho dalšího rozšiřování a to jak v případě Kazachstánu, tak s jistými specifiky i Kyrgyzstánu a zejména později Tádžikistánu.¹⁰

Právě spolu s přijetím Tádžikistánu v roce 1999 byla hlavami států podepsána smlouva o celní unii a jednotném hospodářském prostoru naznačující pokračování hospodářské integrace těchto pěti států a vedoucí k postupnému vytvoření jednotného hospodářského prostoru (Единое экономическое пространство).

K této úrovni je ještě poměrně dlouhá cesta, nicméně v první třetině loňského roku (2011) vytvořili zástupci EvrAzES akční plán, který slibuje zavedení jednotného hospodářského prostoru mezi členskými státy do roku 2016. Etapizace spočívá ve vypracování a přijetí 13 mezinárodních smluv a

⁹ Viz Межпарламентская Ассамблея Евразийского экономического сообщества. Dostupné na: http://www.ipaeurasec.org/docs/?data=docs_start

¹⁰ Srov. HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovtské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc a www.evrazes.com

dalších 42 dokumentů do konce roku 2015. Pokud se dohody podaří podepsat a jednotlivé státy budou povinnosti z nich vyplývající plnit, může od 1. ledna 2016 jednotný hospodářský systém plnohodnotně fungovat.¹¹

Letos svou činnost navíc zahájí soud EvrAzES se sídlem v Minsku, který bude řešit spory týkající se diskriminace nebo porušení pravidel konkurence a rovných podmínek vedení obchodu. Jednotný hospodářský prostor dále předpokládá především další integraci členských zemí. Proces unifikace tarifních i netarifních podmínek byl nastartován již v rámci formování výše zmíněné Celní unie, do budoucna by mělo docházet k postupné liberalizaci a unifikaci různých administrativních procedur v obchodní a daňové oblasti.¹²

I když je spolupráce na platformě Eurasijského ekonomického společenství primárně zaměřena na vzájemné obchodní vazby, rozvíjí se dost významně i v jiných odvětvích (sociální, humanitární, kulturní či například v oblasti vědy a výzkumu). O to víc je patrnější, že spolupráce v humanitární oblasti je pro členské státy snazší než integrace národních ekonomik. Humanitární dohody přitom slouží mnohem účinněji nejen k udržení vzájemných kontaktů mezi členskými státy, ale i zachování vlivu Ruska na tomto území, o což Moskva vehementně usiluje. Není náhodou, že právě tyto státy udržují s Ruskem nejpřátelštější vztahy a vědecká či kulturní výměna zůstává poměrně intenzivní. Pokud jde o ekonomickou oblast, jakkoliv je vytváření podobných integračních a kooperačních uskupení logické (kromě vývozu surovin mají středoasijské státy málo možností uplatňovat svou produkci na odbytových trzích mimo postsovětský prostor), různý stupeň hospodářské transformace, dezintegrace právního prostoru, vysoce korupční prostředí a v neposlední řadě i charakter politických režimů zůstávají hlavní překážkou jakékoliv těsnější součinnosti (Horák, 2007: 15).

¹¹ Srov. ПБК. Dostupné na: <http://top.rbc.ru/politics/19/03/2012/642431.shtml>
a www.evrazes.com

¹² Viz Aktuality z teritorií - Na území Celní unie Běloruska, RF a Kazachstánu začal fungovat Jednotný hospodářský prostor. Dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cz/aktuality-z-teritorii/na-uzemi-celni-unie-beloruska-rf-a-kazachstanu/21251>

Čelní představitelé států EvrAzES neustále deklarují význam tohoto mezinárodního uskupení a například ruský premiér (zanedlouho staronový prezident) Vladimir Putin nedávno řekl, že napomáhá překonání finančně ekonomické krize. Podle jeho slov dosáhly členské státy během krátké doby velkých úspěchů: položily pevný základ pro rozvoj integračních procesů, zařídily činnost Celní unie a začaly formování jednotného ekonomického prostoru, který by se mohl v budoucnu rozšiřovat. Tím je společenství nesporným předákem v integračních procesech v postsovětském prostoru.¹³ To by nebylo až tak něco zvláštního, kdyby se nejednalo právě o region, jenž povstal ze zhrouteného Sovětského svazu, kde je dodržování smluv a implementace norem do praxe často na velmi nízké úrovni.

Důvodem slabé integrovanosti v rámci EvrAzES je i fakt, že většina dohod se řídí především momentální politickou objednávkou, která se může podle okolností měnit, a s ní se mění i preference, které jednotlivé státy udělují tomuto uskupení. Dokud nebudou odstraněny výše uvedené problémy, bude vytvoření ambiciózního projektu fungujícího na obdobných principech jako Evropská unie v postsovětském prostoru jen stěží představitelnou realitou. Obdobně pak jako v případě dalších regionálních uskupení trpí i Eurasijské ekonomické společenství přílišnou hegemonií Ruska. V mnoha ohledech proto organizace funguje spíše jako společná platforma postsovětských států pro narovnání jejich bilaterálních vztahů s Moskvou než jako efektivní mnohostranná struktura.¹⁴

Ještě hůře je na tom z hlediska implementace do praxe další hospodářsko–integrační iniciativa nazvaná Organizace Středoasijská spolupráce (Организация Центрально - Азиатское Сотрудничество - ЦАС; Organization of Central Asian Cooperation - OCAC). Vzhledem k tomu, že již formálně neexistuje, věnujme jí jen pár odstavců. Za zmínku stojí už jen proto, že je ukázkou neschopnosti středoasijských států vybudovat fungující

¹³ Viz Činnost EvrAzES napomáhá překonání finanční krize. Dostupné na: <http://czech.ruvr.ru/2010/11/19/35305922.html>

¹⁴ Viz HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovtské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

integrační model bez účasti Ruska či jiných silných států, stejně tak je zářným příkladem, že je pět republik svázáno tolika vzájemnými spory, že je nedokáží překonat.

Hlavní motivací pro vznik tohoto společenství vycházející z myšlenky čistě regionální integrace byla touha mladých suverénních států usnadnit proces reformy svých ekonomik a integrace do globalizující se světové ekonomiky. Na počátku této organizace stála smlouva mezi Kazachstánem a Uzbekistánem o vytvoření jednotného hospodářského prostoru z ledna 1994. K této smlouvě se o čtyři měsíce později připojil Kyrgyzstán, který neměl zájem zůstat stranou jakékoliv kooperační snahy ve středoasijském prostoru.

Trojstranný formát uskupení usiloval o vytvoření jednotného hospodářského prostoru, přičemž se zaměřil na realizaci společných programů s cílem prohloubit hospodářskou integraci předpokládající volný pohyb osob (bezvízový styk, vzájemné uznávání kvalifikací), zboží a kapitálu, odbourat celní procedury, postupně snižovat daně a harmonizovat vnitrostátní legislativu. Občané všech tří zemí měli být postupně osvobozeni od celních prohlídek na vzájemných hranicích. V některých deklaracích zazněl rovněž smělý plán na měnovou unii a společné politické orgány ve středoasijském prostoru. Tato smlouva se stala právním základem regionální spolupráce tří států do té doby, než se k tomuto uskupení přidal v březnu 1998 Tádžikistán. Stranou tak zůstal pouze tradičně „neutrální“ Turkmenistán. Vzhledem k jeho dlouhodobé zahraniční politice neangažovanosti ani nebylo možné předpokládat, že by Ašchabat měl zájem na členství v této struktuře.¹⁵

O ambiciózních plánech (opět spíše deklarativních než do praxe implementovaných) hospodářského partnerství v rámci Organizace Středoasijská spolupráce hovoří následující záměry uskupení, které se dotýkají i problematiky, jež je pro region specifická. Sloučení energetických a

¹⁵ Srov. HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovtské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc a UŠAKOVA, Natalija. Centralnoaziatskoe cotrudničestvo: Napravlenija transformacii. Dostupné na: <http://www.ca-c.org/journal/rus-03-2003/16.usaprimru.shtml>

dopravních systémů, rozvoj infrastruktury kombinující železniční a silniční komunikace, společné řešení otázek obchodu s ropou, elektřinou a plynem, unifikované řízení vodních cest, vytvoření spravedlivé hospodářské soutěže a odbourávání jakékoliv obchodní překážky ve vzájemné spolupráci, hledání řešení týkajících se životního prostředí (zdrojů vody) či realizace společných projektů v různých ekonomických odvětvích (Allouche, 2007: 46). V tomto ohledu je třeba připomenout výroční fóra podnikatelských kruhů ze členských zemí Organizace Středoasijská spolupráce,¹⁶ která měla podnítit přeshraniční spolupráci malých a středních firem. Nicméně, jak už bylo naznačeno, zůstalo až na malé výjimky jen u přání.

Uskupení nepomohlo ani schválení komplexu smluv a dohod v roce 2001, které posléze vyústilo ve vyhlášení organizace Středoasijská spolupráce na summitu států v Taškentu. Záhy se totiž v plné síle projevila ambice dvou členů o dominantní roli nejen v rámci organizace, ale celého regionu. O tuto pozici soupeřil Kazachstán s Uzbekistánem, jejichž čelní představitelé často do představ o fungování nadnárodního společenství promítali vlastní mocenské ambice. Neshody, ač většinou kamuflované zástupnými problémy, vedly ke stále většímu rozměňování vzájemné mnohostranné spolupráce. K formalizaci dohod přispěly také spory mezi jednotlivými státy Organizace Středoasijská spolupráce, což v konečném důsledku vedlo Kazachstán i Uzbekistán k různým omezením na dovoz řady produktů ze sousedních zemí. To jistě spolupráci neprospělo.

Jakákoliv omezení při přechodu hranic (vízový režim má zavedena většina států regionu), ať už lidí nebo zboží, jsou jednou z hlavních překážek jakékoliv integrace v regionu. Kromě chronické korupce prakticky na všech hraničních přechodech ve Střední Asii, kdy pohraničníci a celníci vyžadují úplatek téměř při jakémkoliv tranzitu zboží. V oblasti celních předpisů

¹⁶ Viz Organizacija Centralno-Aziatskoe Sotrudničestvo: ЦентрАзия. Dostupné na: <http://www.centrasia.ru/cnt2.php?st=1083320274>

jednotlivých států navíc existuje značný chaos právě vzhledem k často se měnícím vnitřním pravidlům. Tím se prostor pro korupci nadále zvyšuje.¹⁷

Změna charakteru organizace Organizace Středoasijská spolupráce nastala na přelomu léta a podzimu roku 2004, kdy se na summitu v Dušanbe stala plnoprávným členem uskupení i Ruská federace. Ruští politici tehdy tento krok obhajovali strategickým významem regionu, pokud jde o národní bezpečnost Ruska. Nicméně politolog Slavomír Horák (2007) tvrdí, že zde byla zcela evidentní snaha Moskvy o likvidaci této organizace a přitáhnutí Uzbekistánu do své zájmové sféry. Což se také stalo. Nejprve se Rusko díky své politické a ekonomické síle zcela automaticky postavilo do vůdčí role v této organizaci a posléze stálo i u jejího formálního konce.¹⁸

Na začátku roku 2005 přistoupil k Organizaci Středoasijské spolupráce Uzbekistán a v říjnu téhož roku bylo na summitu v Petrohradě definitivně rozhodnuto, že původně čistě středoasijské integrační snahy institucionalizované v rámci této organizace splynou s konkurenčním Eurasijským ekonomickým společenstvím (EvrAzES).¹⁹

Obecně lze hospodářskou integraci států Střední Asie (snad krom Kazachstánu) charakterizovat jako nepřilíš rozvinutou. Ani jedno z ekonomických uskupení nezabránilo poklesu vzájemné spolupráce v rámci obchodní výměny. Jak už bylo řečeno v úvodu, nedostatečná diverzifikace národních ekonomik navíc podpořená zaměřením na podobná hospodářská odvětví brání rozvoji integračních procesů. Současná ekonomická společenství fungují spíše jako platforma pro bilaterální spolupráci Ruska s jednotlivými středoasijskými státy, než-li jako kooperace mezi nimi samotnými, což vede k uplatňování vlivu Moskvy v regionu. Zajímavé bude sledovat sílící obchodní potenciál Číny, který se musí v nějaké míře projevit i ve Střední Asii.

¹⁷ Viz HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovtské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

¹⁸ Viz Organizacija „Centralno-aziatskoe sotrudničestvo“ CAS: Информационно-аналитический Портал - Евразийский Дом. Dostupné na:

<http://www.eurasianhome.org/xml/t/databases.xml?lang=ru&nic=databases&intorg=8&pid=21>

¹⁹ Viz Protokol ob integracii organizacii centralno-aziatskoe sotrudničestvo v Evrazijskoe ekonomičeskoe soobščestvo g. Minsk, 23 ijunja 2006 goda. Dostupné na:

<http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=04028&all=all>

Spíše se ale tento postsovětský prostor stane odbytištěm levných čínských produktů a v opačné linii dodavatelem surovin.

To zcela určitě bude vadit Rusku a teprve se uvidí, zda-li je schopné využít některé stávající či nově vzniklé hospodářské uskupení k tomu, aby čínské expanzi alespoň částečně zabránilo. I když mezistátních návštěv Pekingu a Moskvy přibývá a obchodní smlouvy se pohybují v řádech miliard dolarů, vzájemná rivalita z dob studené války ještě úplně neodezněla. Nicméně mnohé ovlivní také surovinové potřeby největšího světového spotřebitele energie Číny (dosavadního leadera USA překonala v roce 2010). První ropovod spojující největšího světového producenta ropy Ruska s Čínou už rok stojí. Potrubí mezi Sibiří a městem Daqing na severovýchodě Číny umožnil rychlý nárůst vývozu ropy mezi oběma zeměmi. Do té doby se na převoz ruské ropy do Číny využívala železnice. To ale z energetické oblasti není vše, co se za poslední dobu změnilo a co by mohlo promluvit do ekonomických vztahů pro odběratele plynu a ropy strategického středoasijského regionu.²⁰

V první polovině dubna (2012) byl zprovozněn plynovod Dauletabad – Syrakus - Khangiran spojující severní kaspickou oblast Íránu s rozsáhlým polem zemního plynu v Turkmenistánu. Během tří týdnů se tato postsovětská země zavázala zasílat veškerý plyn na export do Číny, Ruska a Íránu. Vzájemná prospěšnost, která by mohla odklonit zájmy Turkmenistánu od potřeby integrace se svými letitými sousedy ze sovětského impéria, se zdá dokonalá: Ašchabad dostane jistý trh v sousedství; severní Írán může spotřebovávat beze strachu ze zimních výpadků; Teherán může vytvořit více přebytků pro export; Turkmenistán může najít přepravní cesty na světové trhy přes Írán; a Írán může aspirovat na použití své výhody vynikajícího geografického umístění jako platformy pro turkmenské exporty. Navíc Čína bude v tomto století spotřebitelem par excellence.

²⁰ Srov. BBC. Dostupné na:
http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/09/100925_medvedev_china.shtml

Rusko se nezdá být znepokojené tím, že Čína se napojuje na energetické zdroje Střední Asie. Evropská potřeba ruských energetických dovozů poklesla a středoasijské produkční energetické země se napojují na čínský trh. Z ruského pohledu by ho čínské dovozy neměly připravit o energii (pro domácí spotřebu a export). Rusko si ve Střední Asii a v sektoru kaspické energie vybuďovalo dostatečnou přítomnost, aby si zajistilo, že nebude čelit žádnému nedostatku energie. Co Rusko zajímá nejvíce je, aby jeho dominantní role evropského poskytovatele energie nebyla narušena. Dokud nebudou mít středoasijské země potřebu postavit nové transkaspické produktovody, bude Rusko spokojeno.²¹

Obecně je otázkou, jak do integračních procesů středoasijských států v ekonomické rovině promluví měnící se geopolitická mapa světa. Výše zmíněné procesy jednoznačně ukazují slábnoucí vliv Spojených států v oblasti nejen Střední Asie, ale i Perského zálivu. I v roce 2012 velmi rapidně pokračuje změna poměru sil mezi rozvinutými a tzv. rozvíjejícími se zeměmi, a to hlavně v souvislosti se státy BRIC – Brazílie, Rusko, Indie, Čína. Hospodářství těchto zemí roste dlouhodobě mnohem rychleji, než je tomu u rozvinutých zemí (USA, Japonsko a eurozóna). Ze čtveřice zemí BRIC v loňském roce rostla nejvíce, podle HDP očištěného o inflaci, Čína následovaná Indií.²² Souboj „titánů“ se logicky dotkne i středoasijských republik. Už jenom při pohledu na mapu je patrné, kde má jaká velmoc své přirozené pole pro uplatňování mocenských ambicí. Tyto sféry vlivu se právě ve Střední Asii střetávají.

²¹ Viz Článek: Russia, China, Iran redraw energy map vyšel na serveru Asia Times Online 8. ledna. Překlad L.Janda http://atimes.com/atimes/Central_Asia/LA08Ag01.html

²² Viz BRIC – stále výraznější ikona na poli světového hospodářství 2012. Dostupné na: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/348027-bric-stale-vyraznejsi-ikona-na-poli-svetoveho-hospodarstvi>

3.3. Integrační iniciativy motivované bezpečnostními hledisky

Za více než dvacet let od rozpadu Sovětského svazu se v rámci integračních procesů hovořilo nejčastěji o dominantním uskupení známém jako Společenství nezávislých států. Bylo založeno současně s formálním rozpuštěním SSSR v prosinci roku 1991. Za vznikem SNS stojí zejména snaha o poklidnou dezintegraci a kontinuitu jak politické, tak ekonomické spolupráce na mezivládní úrovni nově vzniklých státních útvarů. I když Společenství a jeho institucím nelze upřít alespoň vznik platformy pro sektorovou spolupráci, postupem času jeho potenciál jakoby vyčpěl. A je to celkem logické v souvislosti s národnostními konflikty v několika postsovětských státech (včetně Střední Asie), se zahraničně-politickými ambicemi jednotlivých států i jejich představitelů, s tlaky mocností zvenčí či se světovým ekonomickým systémem založeným na globálních trzích.

Politická praxe se tak od deklarovaných cílů SNS poněkud odklonila a v několika případech šla dokonce viditelně proti. Kam se ztratil respekt ke vzájemné suverenitě, teritoriální integritě či dodržování lidských práv, tedy otázky obsažené v dohodách, na nichž SNS stojí? V těchto parametrech se vyskytly významné odchylky v míře integrace postsovětských republik ať už na úrovni politických tendencí jednotlivých států či implementaci práva, tak v aktivitách při zapojení se do institucí organizace (srov. Selinger, 2007: 394-395).

Svět i prostor bývalého Sovětského svazu tedy skoro ve všech ohledech funguje na jiných principech, než deklarovaly dohody SNS, a tak je dnes společenství chápáno jen jako „konzultativní“ mezinárodní orgán.

Tyto aspekty vedly ke snaze o prohloubení sektorové spolupráce, které se ovšem již neúčastnili všichni členové SNS. Příkladem této hlubší, nicméně teritoriálně užší spolupráce, jež vychází z premisy zachování společného obranného prostoru, je podepsání Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (*Ташкентский договор*) z roku 1992 v uzbetském hlavním městě Taškentu, z níž o 10 let později vykrystalizovala samostatná organizace (*Организация*

Договора о коллективной безопасности - ОДКБ, anglicky *Collective Security Treaty - CST*).

Obr. 2 Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti

ŠVEC, Pavel. 2012

Z pohledu středoasijského prostoru se do této formy spolupráce zapojily čtyři z pěti států. Signatářem se stal Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Uzbekistán a Rusko s Arménií. O rok později se k tomuto uskupení přidal ještě Ázerbájdžán a dále Gruzie a Bělorusko. V době vzniku se hlavním smyslem a motivací pro fungování organizace ukázala snaha o zachování určitého stupně společné obrany a vojenských sil na bázi původní sovětské armády. Jednotlivé republiky sice zcela neplánovitě získaly po rozpadu SSSR část výzbroje zaniklé Rudé armády, ale jednalo se o tu část výzbroje, která byla v okamžiku zhroucení systému dislokována na jejich území. V rámci sovětského obranného komplexu sice měla tato výstroj svou důležitou roli, nicméně svým

monotematickým zaměřením se často stala pro vznikající armády nových států nepotřebnou.²³

Státy s nově nabytou suverenitou stály před nutností vybudovat vlastní komplexní ozbrojené složky, což nebylo jednoduché a v souvislosti s nově probuzenými takzvanými „zamrzými“ regionálními konflikty, které se staly pro svrchovanost postsovětských republik hrozbou, byla dostatečně silná armáda dokonce nutností. V dobách Sovětského svazu totiž byla řada teritoriálních či separatistických sporů utlumována centrální mocí. Středoasijský region se musel například ještě navíc potýkat s potenciální hrozbou islámského extremismu, která souvisela se situací v Afghánistánu.

Jisté bezpečnostní garance plynoucí ze členství v systému kolektivní obrany byla tedy vnímána jako samozřejmost a představitelům mladých republik v podstatě ani nic jiného nezbyvalo. Ovšem, z dnešního pohledu zcela logicky, členství v ODKB přineslo záhy politický nátlak vycházející ze skutečnosti, že Rusko v tomto projektu začalo realizovat své imperiální zájmy (Saat, 2005: 3).

To lze spatřovat již v samé zárodečné podobě smlouvy o kolektivní bezpečnosti, která hovoří o vzniku vojenské aliance členských států v čele s Ruskou federací. Signatářské státy na sebe smlouvou vzaly také závazek nevstupovat do vojenských svazů, bloků či jiných uskupení, stejně tak jako se nepodílet na nepřátelských akcích namířených proti některé z členských zemí. Současně se zavázaly k vzájemným konzultacím a koordinaci politiky v oblasti mezinárodní bezpečnosti s cílem prevence a eliminace možných vojenských hrozeb (volné citace ze dvou článků smlouvy jasně ukazují, kdo z paktu profitoval nejvíc).

Regulace vztahů mezi členskými státy organizace ovšem předmětem smlouvy není. Jádro smlouvy jmenovitě určuje, že „v případě agrese proti některému z účastnických států mu všechny ostatní účastnické státy poskytnou nezbytnou pomoc, včetně vojenské, jakož mu i poskytnou podporu

²³ Srov. HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovětské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc a oficiální web Организация Договора о коллективной безопасности. Dostupné na: <http://www.dkb.gov.ru/a/c.htm>

prostředky, jež mají k dispozici, při výkonu práva na kolektivní obranu v souladu s čl. 51 Charty OSN“. V případě taškentského paktu se tak nemohlo jednat o organizaci kolektivní bezpečnosti, ale spíše o organizaci kolektivní obrany.²⁴

Po rozpadu Sovětského svazu vypukly v některých regionech ozbrojené konflikty (především mezi dvěma členskými státy Arménií a Ázerbájdžánem či občanské války v Gruzii a Tádžikistánu), které donutily signatáře smlouvy k jednání o vytvoření společných vojenských a mírových sil. Pod velením kolektivních sil SNS tak formálně působily v Tádžikistánu ruské jednotky, konkrétně 201. motostřelecká divize (Saat, 2005: 4-9).²⁵

Podle základní koncepce paktu mělo v první fázi dojít ke konsolidaci armád členských zemí, což komplikoval obecný problém s formováním vlastních armád jednotlivých států a již zmíněná občanská válka v Tádžikistánu. Ve druhé etapě pak mělo dojít k postupnému vytvoření společných jednotek, protivzdušné obrany a vypracování plánu na opětovné sjednocení ozbrojených sil. Ve třetí fázi se měl proces vytváření systému kolektivní bezpečnosti završit, aniž by základní dokument definoval přesněji konečný cíl tohoto systému. Vlastní problémy států vzešlých ze sovětského impéria však v prvních několika letech zabránily dalšímu rozvoji organizace i její hlubší institucionalizaci. Až do roku 1999 se nejvyšší orgán paktu, takzvaná Rada kolektivní bezpečnosti složená z hlav signatářů, scházel na čistě formálních zasedáních, která obvykle vyústila v bezbarvá prohlášení.²⁶

V roce 1999, pět let poté, co kolektivní smlouva vešla v platnost, neprodloužili členství Ázerbájdžán, Gruzie a Uzbekistán, čímž se těžiště paktu přesunulo směrem ke Střední Asii. Odchod Uzbekistánu i obou zakavkazských republik však paradoxně organizaci pomohl. Všechny tři státy totiž daly přednost dalšímu ambicióznímu regionálnímu uskupení GUUAM (Gruzie, Ukrajina, Uzbekistán, Arménie, Moldavsko), které preferovalo spolupráci

²⁴ Viz HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovětské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

²⁵ Srov. Koncepcija kollektivnoj bezopasnosti gosudarstv – učastnikov Dogovora o kollektivnoj bezopasnosti. Dostupné na: dvabop.narod.ru/docum/prochie/pr2.htm

²⁶ Viz HORÁK, Slavomír. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

s USA a Evropou před Ruskem. Právě odklon ze sféry vlivu „ruského orla“ motivovalo jeho představitele k povýšení ODKB na plnohodnotnou mezinárodní organizaci s pevným právním základem. Stalo se tak v Kišiněvě 7. října 2002 podpisem Charty a Dohody o právním postavení ODKB. V této době se již dalo hovořit o jisté konsolidaci řádných ozbrojených sil členských států. Například tádžická armáda sdružila dříve znepřátelené provládní vojsko i jednotky polních velitelů opozice. Kyrgyzští vojáci a jejich armádní velitelé zas prošli bojovými zkušenostmi již v létě 1999, kdy do jižních oblastí země vtrhli ozbrojené skupiny Uzbekkého islámského hnutí (IMU) vedené bývalým výsadkářem Rudé armády Džumambajem Chodžijevem, zvaným též Džuma Namangání (zahynul v boji po boku Talibánu v roce 2001 a většina z jeho dvou tisíc mužů byla rozprášena na afghánsko-pákistánském pomezí) (Spencerová, 2009). Bojová střetnutí ukázala nedostatek vznikajících armád - absenci zvláštních sborů rychlé reakce vycvičených pro boj v horském prostředí.²⁷

Nicméně právě válka v Afghánistánu, která vzplála po teroristických útocích ve Spojených státech, opět naznačila slabost vojenské organizace vycházející z hegemonického postavení Rudé armády. Ve chvílích, kdy v regionu Střední Asie, tedy nepochybně v teritoriálním perimetru paktu kolektivní bezpečnosti, „maširovali“ spojenecké armády sdružené pod USA, euroasijské uskupení nebylo schopné dosáhnout konkrétních společných kroků. Naopak si někteří středoasijské signatáři pohrávali s myšlenkou, že jejich budoucnost by mohla být spjata právě se Spojenými státy. Nic se nezdálo pravděpodobnější, než že v regionu doposud náležícího pod ruskou sféru vlivu převezme jeho úlohu Washington. Ačkoliv svržení vládnoucího hnutí Talibán v Afghánistánu netrvalo nikterak dlouho, samotná válka se nečekaně protáhla, což nahrálo do karet Moskvě. Ta vsadila na výhodné nabídky své vojenské techniky středoasijským „pochybovačům“, kteří po jistém vystřízlivění

²⁷ Srov. HORÁK, Slavomír. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc a Organizacija Dogovora o kolektivnoj bezopasnosti: *Российский бизнес*. Dostupné na: <http://www.rb.ru/inform/31547.html>

z nadsazených možností USA přenesli svou pozornost opět k ODKB. V roce 2006 se dokonce do aliance vrátil i poněkud rozladěný Uzbekistán. Pro posílení vlivu Rusko v minulých letech celkem aktivně prosazovalo další formy institucionalizace paktu, jeho vedení i bojové složky a dalo by se říct, že až na pár zaváhání (vojenská pomoc ze strany USA Kazachstánu ve výši 4.5 milionů USD z roku 2004 či spojenecké základny v Kyrgyzstánu či Tádžikistánu) si vede nad očekávání. Střední Asii považuje za zónu svých strategických zájmů a buduje zde v rámci euroasijské vojenské aliance celkem silné vojenské zázemí.²⁸

V otázce společných jednotek a tzv. Kolektivních sil rychlé reakce je pro potřeby organizace v regionu vyděleno přibližně 1 500 vojáků v několika vojenských útvech (Rusko navrhuje reformu těchto speciálních oddílů ve Střední Asii na deset praporů: tři z Ruska a Tádžikistánu, dva z Kazachstánu a Kyrgyzstánu. Celková síla by měla být asi čtyři tisíce lidí). K těmto silám je nutno připočíst vojenskou leteckou základnu Kant v Kyrgyzstánu, jež byla otevřena na podzim 2003. Dnes je zde rozmístěno přibližně 20 letadel a okolo 150 vojáků. Kyrgyzské i ruské oficiální kruhy však tvrdily, že základna bude schopna přijmout až 5 000 vojáků. K silám v rámci ODKB ve Střední Asii je nutno ještě připočíst i přibližně 10 000 vojáků 4. ruské vojenské základny v tádžické metropoli Dušanbe.²⁹

Jisté ukotvení a nabytí politické důležitosti ODKB v rámci mezinárodního systému (které se jeho členům ještě před pár lety zdálo jako nedostižných cíl) nastalo v posledních letech téměř bez námahy. Důvodem je pro Američany neuspokojivá situace v Afghánistánu či Iráku. Pokud jde o Afghánistán, je pro Severoatlantickou alianci problémem nejbolestivějším. Kvůli jeho vyřešení jsou dokonce ochotni přistoupit na omezené partnerství jak s Ruskem, tak i s Čínou, a projednává se i otázka zapojení Íránu. Posoudit využití potenciálu ODKB v zájmu řešení afghánské problematiky se NATO rozhodlo teprve

²⁸ Srov. Organizacija Dogovora o kolektivnoj bezopasnosti: Российский бизнес. Dostupné na: <http://www.rb.ru/inform/31547.html> a oficiální web Организация Договора о коллективной безопасности. Dostupné na: <http://www.dkb.gov.ru/a/c.htm>

²⁹ Srov. HORÁK, Slavomír. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc a Российский бизнес. Dostupné na: <http://www.rb.ru/inform/31547.html>

nedávno, zatím ale celá věc zůstává pouze u rétoriky, nekonkrétních diskusí a absolutně nezávazných konzultací. Ještě před dvěma lety si ale v NATO nepřipouštěli ani myšlenku o možnosti rovnoprávné spolupráce s jakýmkoliv jiným vojenským sdružením. Úloha ODKB v architektuře mezinárodní bezpečnosti je ale i tak stále patrnější. V roce 2009 bylo přijato rozhodnutí o vytvoření kolektivních sil rychlé reakce, které předpokládá jejich využívání v mezinárodních mírových operacích, mimo jiné i pod záštitou OSN. Naopak Brusel o rozvoj dialogu s ODKB podle experta z ústavu zemí SNS Andreje Grozina (2010) neusiluje. A to i přes to, že využití tohoto potenciálu prý zájmům Západu odpovídá.³⁰

Přes veškeré problémy ve vztazích mezi jednotlivými členskými státy lze konstatovat, že ODKB je jednou z mála organizací v postsovětském prostoru, jež se pokouší vyvíjet alespoň nějakou činnost. Na druhou stranu nelze vyloučit ani situaci, kdy by došlo k zásadnímu ohrožení středoasijských režimů z vnějšku. Jako u všech popisovaných uskupení však i zde hrají relativně slabou roli psané dokumenty, které se mohou stát v příhodném okamžiku pouhými cáry papíru, zatímco větší váhu mají neformální dohody mezi jednotlivými představiteli států.³¹

Významnou mezinárodní organizací, která na prostoru Střední Asie působí a vychází primárně z bezpečnostních požadavků, je Šanghajská organizace spolupráce (Шанхайская Организация Сотрудничества – ШОС; Shanghai Cooperation Organization – SCO).

³⁰ Viz Činnost EvrAzES napomáhá překonání finanční krize: Hlas Ruska. Internetové rádiové vysílání - Golos Rossii. Dostupné na: <http://czech.ruvr.ru/2010/11/19/35305922.html>

³¹ Srov. HORÁK, Slavomír. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

Obr. 3 Šanghajska organizace spolupráce

ŠVEC, Pavel. 2012

rod spolupráce postsovětských států a Číny je nutné hledat ještě z dob, kdy existoval Sovětský svaz. Ještě v roce 1989 se obě zmíněné země potýkaly s nevyjasněnou situací ohledně státních hranic. Proto v inkriminovaný rok generální tajemník ÚV KSSS Michail Gorbačov podepsal s čínskými představiteli smlouvu, která podobu hranic upravovala. Tehdy napjaté vztahy uvolnila i dohoda o stažení vojsk obou stran v pásu, který státní hranici kopíroval. Po rozpadu SSSR se dalších vzájemných jednání účastnily již nástupnické státy zhrouteného impéria, jež měly s Čínou společnou hranici – Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. Výsledkem bylo podepsání smlouvy o posílení vzájemné důvěry ve vojenské oblasti v roce 1996 v čínské Šanghaji. Od té chvíle se pro uskupení, které sice ještě nevykazovalo žádnou institucionalizovanou strukturu, vžil název „Šanghajska pětka“. O dva roky později došlo při jednáních v Alma-Atě k dalšímu posunu. Otázky týkající se státní hranice se transformovaly v hledání řešení v otázkách bezpečnostních problémů celého regionu. Motivace byla přirozená. Každá ze zúčastněných

zemí se potýkala s rizikem etnicko–náboženských konfliktů, které měly potenciál přerůst v separatismus a extrémismus. Čína má svůj separatistický region Sin-ťiang v Ujgurské oblasti, Rusko se potýkalo s válkou v Čečensku, Tádžikistán a Kyrgyzstán musely řešit potíže s islámskými fundamentalisty uzbecké národnosti, které dokonce v případě Kyrgyzstánu vyústily v roce 1998 resp. 2000 ve válku.

Pět let spolupráce Šanghajské pětky dostalo nový rozměr v roce 2001, kdy byl do společenství přijat Uzbekistán, což bylo pro bezpečnostní cíle uskupení velmi důležité. Zprvce Uzbekistán, jak už bylo řečeno výše, je vedle Kazachstánu dominantním státem regionu s početným obyvatelstvem a surovinovým bohatstvím, zadruhé je islámskou zemí. Uzbekistán tedy disponuje aspekty, které jsou pro Šanghajskou pětku a její cíle v dosáhnutí stability a bezpečnosti ve střední a jihozápadní Asii klíčové.

Na základě rozšíření o jednoho člena pak stávající uskupení rozšířilo i hloubku a strukturu spolupráce a dostalo oficiální název Šanghajská organizace spolupráce. Nicméně i když opět jednání doprovázely proklamace s velkými ambicemi, nedařilo se je příliš naplňovat. Ačkoliv je pravda, že na rozdíl od jiných integračních uskupení ve Střední Asii stály za tímto určité praktické výsledky (společná vojenská cvičení apd.), což lze připsat hlavně aktivitě Číny, která prostřednictvím ŠOS pronikala na dříve „uzavřené“ trhy středoasijských států. Ovšem ve světě organizace nepřitahovala příliš pozornosti, což se ještě více projevilo po vstupu spojeneckých vojsk sdružených okolo USA do Afghánistánu po 11. září 2001.

Tedy se „Šanghaj“ příliš neangažovala a dokonce se zdálo, že po pádu Talibánu organizace ztratila svoje opodstatnění vůči postulovaným cílům – boji proti extrémismu, terorismu a separatismu. Uskupení nepomohla ani snaha některých jeho členů, kteří dali přednost budování vztahů s USA. Zatímco si před rokem 2001 asijská organizace mohla dělat nároky na řešení bezpečnostních rizik v regionu, po vstupu spojeneckých armád tuto relativně přirozenou výsadu kvůli své liknavosti ztratila.

Nicméně v letech 2003 a 2004 idea vojenské spolupráce mezi Čínou, Ruskem a dalšími členskými státy ožila v souvislosti s nárůstem protiamerických postojů ve Střední Asii a postupným návratem ruského vlivu v regionu. Rusko jen využilo nástrojů, které mu Šanghajská organizace spolupráce dala k dispozici. V tomtéž období Čína navrhla vytvoření zóny volného obchodu, což dalo uskupení opět silný impuls.³²

Od té doby se hlavně v globální geopolitice mnohé změnilo a dnes podceňovaná mezinárodní organizace získává na vlivu stejně rychle, jako ji USA a jejich evropští spojenci, „babrající se“ dlouhá léta v afghánském a iráckém konfliktu, ztrácejí. Ono je vskutku kde brát potenciál. Celková plocha, jíž státy v ŠOS zabírají, činí přes 30 milionů čtverečních kilometrů. Lidí v tomto teritoriu žije přes jednu a půl miliardy, tedy přibližně čtvrtina celkové světové populace (Azarkan, 2010: 396). Tyto hodnoty společně s velkými armádami a třeba i kontrolou obrovského množství ropy a zemního plynu přirozeně vzbuzuje respekt.

To vše navíc posiluje fakt, že takzvanými pozorovateli organizace ŠOS, z nichž u některých je členství doslova na spadnutí, jsou Írán, Pákistán, Indie a Mongolsko (Bělorusko a Srí Lanka zahájily jednání o vstupu do pozorovatelského statusu).³³

Ovšem toto mezinárodní uskupení se, jak už bylo naznačeno výše, neorientuje pouze na bezpečnostně–vojenská hlediska. Důležitá je i spolupráce v ekonomické oblasti, což lze doložit na příkladu objemu obchodu mezi Čínou a ostatními členskými státy, který se za posledních 10 let zvýšil několikanásobně (z 12 miliard dolarů na zhruba 90 miliard dolarů. Z toho je však 60 miliard v rámci obchodu s Ruskem). Nicméně je nutné připomenut, že většina rozvojových projektů zatím probíhá na bilaterální úrovni a ne v rámci organizace. Tento problém je přisuzován právě Číně, která se příliš agresivně zastává pouze vlastních zájmů bez ohledu na partnery.

³² Viz Geopolitika Střední Asie. MZV - Politické, ekonomické, kulturní a jazykové vazby středoasijských států na Rusko a jejich integrační resp. dezintegrační vývoj v poslední době. Dostupné na: www.mzv.cz/file/16670/RM._01._07._04.doc

³³ Viz oficiální web Šanchajská organizace spolupráce. Dostupné na: <http://www.sectSCO.org>

Další překážkou je ruské odmítání vládního financování ekonomických programů organizace. ŠOS tak poskytuje spíše určitou politickou platformu pro vzájemné bilaterální a vícestranné projekty jejích členů. Ekonomická kooperace se však orientuje zejména na energetiku. V roce 2007 vznikl na popud Ruska tzv. Energetický klub v rámci Šanghajske organizace spolupráce, jehož záměrem je podpořit národní a soukromé energetické subjekty ke koordinaci investic, aby si členové na jednotlivých trzích nekonkurovali. Další oblastí spolupráce je průzkum a těžba zásob ropy a zemního plynu a společné využití vodních zdrojů. O užší energetickou spolupráci mají zájem především dva největší členové, tj. Rusko jako producent a Čína jako spotřebitel. Energetika se tak vedle bezpečnosti stává další oblastí, kde se spolupráce přeměňuje ve společný postup.³⁴

Když před necelým rokem slavila Šanghajske organizace spolupráce desáté výročí svého vzniku, bylo jasné, že je to zcela jiné uskupení než v roce 2001. A vyskytující se také v jiném světě zmítaném vleklou hospodářskou krizí, která jen urychluje pád amerického hegemonu. A co hůř pro středoasijský region, také v části světa, kde je hrozba terorismu a jiných bezpečnostních rizik o mnoho silnější než bývala, a kde jsou třeba environmentální problémy závažnější. Nicméně na výročním setkání v Astaně panovala také poměrně spokojená nálada. Organizace je ve světovém měřítku stále vlivnější a její vícevrstvý konzultační mechanismus se stal po dlouhých letech funkčním – obzvláště regionální protiteroristické centrum sídlící v Taškentu. Bývalý indický diplomat a velvyslanec Melkulangara K. Bhadrakumar o tomto procesu řekl, že ŠOS se jeví jako by přecházelo z dětství k dospívání. Z regionální organizace omezené na Střední Asii a blízké okolí se může stát hlavní integrační uskupení na celé euroasijské pevnině, ze které zůstává mimo působnost této organizace ještě 40 procent. Potenciálním členem může být vedle Běloruska i Ukrajina³⁵ a poslední dobou

³⁴ Viz LYSÁK, Tomáš; TŘEŠŇÁKOVÁ, Hana. Čína a Rusko ve vztahu ke Střední Asii. Dostupné na: <http://psychologie.dev.czu.cz/wiki/doku.php?id=cina.a.rusko.ve.vztahu.ke.stredni.asii>

³⁵ Viz BHADRAKUMAR, K. Melkulangara. SCO steps out of Central Asia: Asia Times Online. Dostupné na: http://atimes.com/atimes/Central_Asia/MF18Ag01.html

se mluví i o Afghánistánu.³⁶ Summitů Šanghajske organizace se ale účastní i Turkmenistán a o členství se zajímá i Bangladéš a překvapivě i Japonsko.³⁷

Nyní se očekává integrace dvou velkých zemí jižní Asie - Indie a Pákistánu. Pokud se tak stane, promění se toto uskupení k nepoznání. Jinak řečeno, pro oba státy, které mají tradičně silné strategické vazby se Spojenými státy, bude tento proces obrovským obratem, protože jsou si dobře vědomi, že se připojí k organizaci, která má implicitně za cíl zabránit USA a Severoatlantické alianci dosáhnout v regionu permanentní vojenské přítomnosti.³⁸

Proto také nyní Čína sleduje s velkou nevolí kroky, jež podniká KLDR. Tento stát stalinistického režimu se v polovině dubna 2012 pokusil vyslat na oběžnou dráhu vlastní raketu Unha-3. I když Pchjongjang tvrdí, že jejím jediným úkolem bude vynést na orbitu komunikační družici Kwangmjongsong-3, Západ a patrně i Čína (jediný spojenec Severní Koreje) si myslí, že šlo o zastírací manévr pro zkoušku rakety dlouhého doletu schopnou nést jadernou hlavici. Aktivity Korejců stále mocnější Čína v souvislosti se svou geostrategickou politikou opravdu nepotřebuje, neb to jen oddálí ochotu USA, stáhnout se se svými vojsky z regionu, který si pod svoji sféru vlivu nárokuje právě jihovýchodní velmoc.

Čínští analytici předpovídají, že právě Střední Asie se stane hlavním cílem boje o zdroje mezi nastupujícími i současnými mocnostmi, proto je Peking tak aktivní a neváhá do regionu investovat. Zdroje paliva z kaspické oblasti by totiž mohly snížit současnou riskantní závislost na námořních trasách. Jenom tak lze dosáhnout idejí, které si čínští představitelé vytyčily. Jenom se silnou organizací ŠOS se totiž Čína v dohledné době může postavit Západu a někteří odborníci dokonce upozorňují, že toto asijské uskupení má

³⁶ Šanghajska organizace pro spolupráci. Nová geopolitická činnost: Hlas Ruska. Internetové rádiové vysílání - Golos Rossii. Dostupné na: <http://czech.ruvr.ru/2011/06/14/51685472.html>

³⁷ Viz VISIGNR, Lukáš. Šanghajska organizace spolupráce. Oficiální portál Informačního centra o NATO. Dostupné na: http://www.natoaktual.cz/sanghajska-organizace-spoluprace-dlq-na_analyzy.aspx?c=A080526_120729_na_analyzy_m02

³⁸ Viz BHADRAKUMAR, K. Melkulangara. SCO steps out of Central Asia: Asia Times Online. Dostupné na: http://atimes.com/atimes/Central_Asia/MF18Ag01.html

potenciál vytvořit vojenskou alianci, která by mohla vetovat rozhodnutí OSN o vojenském zásahu v této oblasti a provádět vlastní bezpečnostní opatření.³⁹

Aktivity politiků v oblasti kolem Střední Asie poslední dva tři roky neustále přidávají na intenzitě. Afghánský ministr zahraničí Zalmay Rasou byl čtyři dny v Pekingu, pákistánský prezident Zardáří navštívil Rusko a indický premiér Singh podnikl mimořádnou dvoudenní návštěvu Kábulu.⁴⁰ Tyto státní návštěvy jsou důkazem změn mocenské orientace, které se samozřejmě dotknou nejen integračních uskupení v regionu, ale celé Střední Asie.

Budoucnost organizace může být narušena především možným nárůstem dosud latentních antagonismů mezi členskými státy i pozorovateli, které jsou zřejmě největší slabinou celé organizace. Přes oficiální prohlášení o přátelství a spolupráci stále existuje silné napětí mezi Ruskem a Čínou, Čínou a Kazachstánem, Čínou a Indií a pochopitelně také Indií a Pákistánem. Z tohoto hlediska je „Šanghaj“ podstatně slabší a více heterogenní než NATO. Nepříliš vhodné je také dublování funkcí s jinými organizacemi v regionu (zejména Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti). Většinu členů navíc nelze pokládat za stabilní demokracie, což podle historických zkušeností dlouhodobé bezpečnostní spolupráci také příliš nenahrává. Všechny tyto faktory mohou vést přinejmenším k rozmělnění uskupení.⁴¹

Obě výše zmíněné integrační organizace působící ve Střední Asii jistě ovlivní mezinárodní situace hlavně v politické rovině, která nejenže se ponese v duchu nástupu Číny na místo světového hegemonu, ale dalším významným faktorem bude i nárůst islámského extrémismu, případně spojeného se

³⁹ Viz ALLEN, Michael. China using Shanghai Cooperation Organization as “main tool” to influence Central Asia. Democracy Digest. Dostupné na: <http://www.demdigest.net/blog/2011/09/china-using-shanghai-cooperation-organization-as-%E2%80%9Cmain-tool-to-influence-central-asia>

⁴⁰ Viz SAREMI, Fariborz. Shanghai Cooperation Organization outflanking U.S. in Mideast, Central Asia regions. World Tribune. Dostupné na: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=25062>

⁴¹ Srov. VISIGNR, Lukáš. Šanghajská organizace spolupráce. Oficiální portál Informačního centra o NATO. Dostupné na: http://www.natoaktual.cz/sanghajska-organizace-spoluprace-dlq-na_analyzy.aspx?c=A080526_120729_na_analyzy_m02 a HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovtské Střední Asie v integračních uskupeních. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

separatistickými tendencemi v jednotlivých republikách, na něž je právě tento region velmi náchylný.

4. Stručná analýza současné situace jednotlivých států Střední Asie a jejich motivace ke vzájemné spolupráci

4.1. Kyrgyzstán

Současná situace v Kyrgyzstánu je výrazně ovlivněna komplikovanou ekonomickou situací, což se samozřejmě odráží v náladách obyvatelstva a částečně i sociální politice státu. Tento neuspokojivý stav determinuje i zahraniční tendence Kyrgyzstánu, který se snaží získat maximální hospodářskou podporu jak v rámci již tradičního ekonomického vlivu Ruské federace v regionu (mj. kvůli závislosti státu na dodávkách pohonných hmot), tak zejména u Číny, Kazachstánu či Turecka. Právě Číně se za poslední roky podařilo významně marginalizovat vliv dlouholetého hegemonu a již se stala největším investorem a zároveň věřitelem Kyrgyzstánu.

Nezanedbatelný vliv na zahraniční politiku státu má i Turecko, které je v zemi považováno za velmi významného partnera s perspektivou rozvoje další ekonomické spolupráce obou zemí. V konkrétnější rovině lze například

zmínit příslib turecké strany, že kyrgyzské ekonomice pomůže tím, že škrtně dluhy ve výši 51 milionů USD.

Vztahy Kyrgyzstánu se sousedy v regionu jsou dlouhodobě komplikované. Vzhledem k ekonomické síle, ale i vzhledem k dlouhodobě dobrým vztahům, je nejdůležitějším partnerem v regionu Kazachstán a vláda doufá, že především v ekonomické oblasti se budou vztahy s touto rozlehlou zemí v dohledné budoucnosti nadále prohlubovat. I proto oficiálně deklaruje cíl stát se členem Celní unie Rusko – Kazachstán – Bělorusko.

Svou roli v této středoasijské zemi hraje i Evropská unie, která je v Biškeku vnímána jako důležitý partner, i když není prioritou zahraniční politiky. Za současné hospodářské situace má Kyrgyzstán zájem především na hospodářské pomoci a zejména na realizaci příslibu EU na rozpočtovou pomoc. Ovšem zde je nutné připomenout, v jak složité fiskální situaci se nacházejí evropské státy i samotná unie.

Především v souvislosti s poměry v Afghánistánu mají o Kyrgyzstán rovněž nadstandardní zájem i USA. Americká snaha je motivována zejména zájmem o udržení vojenské základny na letišti Manas v Biškeku, která je významná pro přepravu materiálů do a z Afghánistánu. Nicméně v poslední době lze zaznamenat zvýšenou kritiku americké přítomnosti od vládních i parlamentních politických stran v zemi.

Jak vyplývá z výše popsaného, orientace pětimilionového Kyrgyzstánu k některému z uvedených dominantních států závisí především na ekonomických a sociálních faktorech. Současná nejsilnější opoziční strana v parlamentu Ata-Jurt, jež má svou mocenskou základnu na jihu země, se v zahraniční politice vůči vládě kriticky nevymezuje a ani společenské elity nemají emocionálně negativní vztah k Rusku ani k Číně.

Z hlediska členství Kyrgyzstánu v regionálních organizacích stojí za pozornost především účast na Smlouvě o kolektivní bezpečnosti (ODKB) a Šanghajské organizaci spolupráce (ŠOS). Z pohledu ekonomické integrace je pak zajímavá i skutečnost, že Kyrgyzstán je jedinou zemí Střední Asie, která je členem WTO.

Zahraniční politiku vůči svým regionálním sousedům, se kterými byla země desítky let v jednom státním útvaru, určují neshody, jež jsou pro tuto oblast typické – národnostní problémy spojené se separatistickými tendencemi menšin, narůstající náboženský extrémismus vedoucí k reálným hrozbám teroristických útoků, environmentální problémy vyvolané zejména nedostatkem vody a v neposlední řadě i obchodem s narkotiky. Proto vláda jedná s Tádžikistánem o problémech souvisejících s propustností jeho jižní hranice s Afghánistánem. Vztahy s Uzbekistánem zas komplikuje silná a relativně bohatá uzbecká menšina na jihu země (viz obr. příloha č. 3). Dlouhodobě existující napětí vyvrcholilo tragickými nepokoji v červnu 2010, které mají dodnes negativní důsledky pro vztahy mezi menšinovou a většinovou populací. Druhou, a vůbec ne zanedbatelnou komplikací, je i neexistující demarkace hranice s Uzbekistánem a spory o využívání vodních zdrojů (Masařík, 2012).

4.2. Uzbekistán

Zahraniční politika Uzbekistánu směřuje k zajištění nezávislosti a suverenity země, posílení bezpečnosti a stability v regionu, formování příhodných zahraničně-politických podmínek pro udržitelný rozvoj životní úrovně obyvatel a posílení mezinárodní autority země.

V praxi se to projevuje důsledně vyváženým přístupem k jednotlivým mocnostem. Uzbekistán se snaží mít korektní vztahy jak s Ruskem, tak i s

USA, ale i s Čínou, EU, Indií a dalšími významnými světovými hráči. Přestože největší obchodní obrat má Uzbekistán s Ruskem, rozhodně nelze říci, že by byl pod jeho vlivem. Ve vztazích s Tádžikistánem se již projevuje tradiční environmentální incentivy v tomto případě ve formě nesouhlasu Uzbekistánu s výstavbou velkých přehrad v seizmicky aktivní zóně. To se týká zejména přehrady Rogun, jejíž hráz má být se svými 335 metry nejvyšší na světě (viz obr. příloha č. 4). Ze středoasijských zemí má Uzbekistán nejintenzivnější vztahy s Turkmenistánem, což například potvrzuje letos dohodnuté reciproční otevření obchodních zastupitelství.

Se státy NATO Uzbekistán již delší dobu řeší tranzit osob a nákladu po nově vybudované železnici z afghánského Mazáre šarífu přes Uzbekistán dále na západ. Smlouvu zatím podepsal pouze s USA. Právě Uzbekistán byl po dlouhou dobu považován za nejbližšího amerického spojence v regionu, který se navíc velmi aktivně snažil vymanit z ruské sféry vlivu. Dlužno dodat, že americká očekávání více naplnil Ázerbajdžán než Uzbekistán, který velmi radikálně geopoliticky otočil a přiklonil se opět k Rusku. Hlavním motivem je patrně americká podpora demokratických změn v jiných státech bývalého SSSR s tím, že pokus o ně byl neúspěšně učiněn i v Uzbekistánu.⁴²

Uzbecké státní instituce se intenzivně snaží přilákat zahraniční investory, což není jednoduché, protože domácí měna není volně směnitelná. U města Navoi vybudovaly svobodnou ekonomickou zónu, ve které investoři mají celní úlevy a další investiční pobídky. V poslední době jsou viditelné realizované investice do automobilového průmyslu (např. General Motors nedávno vybuodovala v Taškentu novou továrnu na výrobu motorů). Uzbecký prezident Islam Karimov, jehož postavení v zemi je velmi silné (je v čele Uzbekistánu od roku 1990), se poslední roky snaží činit kroky vedoucí k postupné demokratizaci země a prohlubování občanské společnosti. Nicméně i přesto jsou tyto kroky z pohledu Evropana stále jen součástí poněkud zostřené represivní politiky vůči vlastním občanům.

⁴² Geopolitika Střední Asie. Politické, ekonomické, kulturní a jazykové vazby středoasijských států na Rusko a jejich integrační resp. dezintegrační vývoj v poslední době. Dostupné na: www.mzv.cz/file/16670/RM._01._07._04.doc

Na rozdíl od některých svých sousedů je Uzbekistán aktivní i v rámci mezinárodní politiky. Připojuje se například k řadě mezinárodních úmluv a účastní se mezinárodních konferencí, na hodnocení dopadu těchto kroků v praxi je však ještě příliš brzy. Podle vedoucího české ambasády v Taškentu Romana Masaříka (2012) Uzbekistán velmi dobře vnímá i Českou republiku, kterou považuje za svého dlouholetého spojence. Vztah s Českem vychází jednak z povědomí o kvalitních československých výrobcích a jednak z historie dvacátého století, ve které Uzbeki nachází určité podobnosti (Masařík, 2012).

4.3. Turkmenistán

Zahraniční politika Turkmenistánu směřuje k důsledné mezinárodní neutralitě země (potvrzena Valným shromážděním OSN 12. prosince 1995) včetně jejího ekonomického aspektu. Proto se tento pětimilionový stát snaží aktivně vystupovat v rámci OSN a v poslední době kandidoval hned do několika jeho orgánů. Uplatňuje politiku preventivní diplomacie (také je sídlem Regionálního centra OSN pro preventivní diplomacii).⁴³

⁴³ Preventivní diplomacie zabraňuje vzniku sporů, případně se je snaží řešit dříve, než přerostou do ozbrojeného konfliktu. Pokud už konflikt propukl, slouží preventivní diplomacie k omezení jeho rozsahu. Využívá metod zprostředkování, usmiřování či vyjednávání. Podstatnou součástí prevence je systém včasného varování. OSN pečlivě monitoruje politickou situaci na celém světě, aby mohla

Turkmenistán odmítá násilné a vojenské řešení sporů. Vzhledem k tomu, že má obrovské zásoby zemního plynu a je tudíž ekonomicky samostatný, se v praxi snaží vytvářet takové podmínky, aby mohl co největší objemy svého plynu exportovat, a získávat tak další prostředky. Kromě tradičního odběratele Ruska došlo v poslední době k zahájení dodávek turkmenského plynu do Číny a Turkmenistán projevuje zájem na budování dalších plynovodů, zejména plynovodu TAPI (přes Afghánistán a Pákistán do Indie) a také zájem na dodávkách plynu do Evropy.

Během své nedávné návštěvy v Ašchabadu ruský prezident Dmitrij Medveděv normalizoval rusko-turkmenské energetické vztahy, což je hlavním průlomem pro obě země. Doposud zmrazené vztahy byly výrazně obnoveny, přičemž Turkmenistán bude udržovat dodávky plynu do Ruska v objemu 30 bcm. Navíc, jak řekl ruský prezident Alexandr Medveděv: „Poprvé v historii rusko-turkmenských vztahů budou dodávky plynu prováděny na základě cenového výpočtu, který je v naprostém souladu s podmínkami na evropském trhu plynu.“ Ruští komentátoři říkají, že pro Gazprom bude nákup plynu v Turkmenistánu neziskový a pokud si Moskva zvolila platit vysokou cenu, je to primárně proto, že se rozhodla zajistit plyn, který by mohl být použit v alternativních plynovodech - především ve Spojených státech prosazovaném projektu Nabucco. Rusko a Turkmenistán dokonce nyní zdůraznily svůj závazek vybudovat kaspický pobřežní plynovod (který půjde podél východního kaspického pobřeží do Ruska) s kapacitou 30 bcm. Moskva a Ašchabad se navíc dohodly, že společně vybudují plynovod východ - západ spojující všechna turkmenská plynová pole do jediné sítě, aby plynovody vedoucí do Ruska, Íránu a Číny mohly čerpat z jakéhokoliv pole.⁴⁴

Aktivní je ale ve vztazích s Turkmenistánem i Turecko, se kterým se Ašchabat snaží aktivně podporovat spolupráci. Ne náhodou bylo Turecko

rozpoznat hrozby mezinárodnímu míru a bezpečnosti a umožnit Radě bezpečnosti a generálnímu tajemníkovi podniknout preventivní kroky. Dostupné na: <http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/?kap=16>

⁴⁴ BHADRAKUMAR, K. Melkulangara. Rusko, Čína a Írán mění energetickou mapu. Dostupné na: http://www.chelemendik.sk/Energeticka_spolupraca_Ruska_Ciny_a_Iranu_870885786.html

první zemí, kam směřovaly kroky turkmenského prezidenta Gurbanguly Berdymuchamedova poté, co byl 12. února 2012 znovu zvolen prezidentem. Turečtina a turkmenština patří do stejné skupiny turkických jazyků a Turkmeni mají proto pocit určité historické sounáležitosti s Tureckem. Zahraniční investice realizují v Turkmenistánu nejčastěji firmy z Francie, Itálie a Německa (Masařík, 2012).

4.4. Tádžikistán

Zahraniční politika směřuje k posílení stabilní a bezpečné zóny kolem Tádžikistánu a ke zformování takových podmínek, které by umožnily maximální koncentraci úsilí a zdrojů ke zlepšení sociálně-ekonomických podmínek v zemi. V praxi se to projevuje snahou o dobrou spolupráci se státy SNS (zejména strategické partnerství s Ruskem), snahou o ekonomickou integraci s některými dalšími zeměmi Střední Asie (připojení se k celní zóně s Kazachstánem a Kyrgyzstánem, snaha o vstup do Světové obchodní organizace), snahou o udržování historické sounáležitosti s dalšími persky hovořícími státy (zejména s Íránem) a s islámskými zeměmi a snahou o dobrou spolupráci s mezinárodním společenstvím vůbec.

Nejvíce aktivní jsou ve vztazích s Tádžikistánem Rusko a stále více také Čína. Spolupráce s oběma zeměmi se čile rozvíjí. Tádžická vláda inklinuje k rozvíjení spolupráce s Íránem a nově také s Afghánistánem. Naopak vztahy s EU, USA, Indií a dalšími zeměmi nedosahují maximálního potenciálu. Snaha

Tádžikistánu o ekonomickou integraci v rámci Střední Asie naráží zejména na komplikované vztahy s Uzbekistánem.

Pro tádžickou ekonomiku jsou významným zdrojem finanční prostředky, které posílají do země tádžičtí občané pracující v Rusku. Společná hranice usnadňuje čínské snahy o zvýšení ekonomického vlivu. Ne vždy se tyto snahy setkávají s jednoznačnou podporou na tádžické straně. Bezpečnostní situace Tádžikistánu je nesmírně komplikovaná a každoročně dochází v některých částech země k ozbrojeným střetům s místními povstalci (Masařík, 2012).

4.5. Kazachstán

Prakticky od získání nezávislosti byl Kazachstán aktivním zastáncem integračních procesů na území bývalého SSSR a byl tedy jedním z hlavních iniciátorů vytvoření Společenství nezávislých států. Dalším konkrétním výsledkem jeho úsilí je dohoda o vytvoření zóny bez jaderných zbraní v regionu. Celkově však vzhledem k existujícím rozdílným zájmům a též regionální rivalitě nemohlo toto úsilí vést k lepším výsledkům. Kazachstán je aktivním členem Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti a Šanghajské organizace spolupráce. V ekonomické oblasti kazachstánská politická reprezentace aktivně podporovala vytvoření celní unie Kazachstán – Rusko – Bělorusko. Tento devátý největší stát světa rovněž usiluje o zvýšení významu Konference o součinnosti a opatřeních k budování důvěry v Asii (CICA).

Kazachstán zůstává klíčovou zemí regionu, jeho význam vyplývá z geopolitického umístění mezi Ruskem na severu, Čínou na východě a Indií, Pákistánem a Afghánistánem na jihu, a též z obrovského surovinového bohatství – nejde jen o velké zásoby ropy a plynu, ale též o uran (Kazachstán již několik let zaujímá 1. místo na světě v těžbě uranu), uhlí, železo, měď a mnoho dalších vzácných kovů. Je též významným exportérem pšenice.

Pro zahraniční politiku Kazachstánu je charakteristická tzv. mnohovektorovost s cílem vybalancovat vliv klíčových hráčů (Rusko, Čína, USA, EU a další). Období finanční a hospodářské krize vedlo ke zvýšení zájmu o čínské investice, na druhé straně existuje jistá obava z rostoucího čínského vlivu. Ovšem Kazachstán se snaží rozvíjet dynamické vztahy také s Japonskem, Jižní Koreou a arabskými státy. Jistá dichotomie zahraniční politiky může vyplývat z trvalého zájmu o arabské investice, současně ale existuje snaha zachovat co nejlepší vztahy s Izraelem.

V regionu největší stát pak cílevědomě prohlubuje spolupráci turkojazyčných států včetně vytváření úzkého bilaterálního partnerství s Tureckem. Kazachstán také dlouhodobě usiluje o intenzivní vztahy s USA s cílem přiznání statutu klíčového partnera v regionu. Za dílčí, ale důležitý úspěch lze považovat pozvání na summit o jaderné bezpečnosti ve Washingtonu v dubnu 2010 a nestandardně dlouhé bilaterální setkání s americkým prezidentem Barakem Obamou na tomto summitu. Politickým představitelům této středoasijské země se rovněž podařilo, aby vztahy Kazachstán – USA byly označovány za strategické partnerství.

V rámci mnohovektorové zahraniční politiky se Kazachstán orientuje i na Evropskou unii a vnímá ji jako klíčového partnera, především ovšem v ekonomické oblasti. Pro posílení své vedoucí pozice v regionu usiluje o uzavření nové dohody o partnerství a spolupráci s EU. V bilaterální oblasti se zaměřuje na strategická partnerství s největšími členskými zeměmi (Francie, Německo, Itálie, Velká Británie). Charakter strategického partnerství se Kazachstánu podařilo například zakotvit smluvně ve vztazích s Francií.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že zahraničně-politická orientace Kazachstánu se odvíjí od trvalého úsilí o zachování nezávislosti ve velmi komplikovaném geopolitickém prostoru. V posledním období narůstají obavy z vlivu islámského fundamentalismu, které mají příčinu již z období Stalinovy vlády, kdy došlo k přesídlení velkého množství etnik na jeho území. Z toho důvodu dnes žije podle oficiálních údajů na území Kazachstánu více než 130 národnostních menšin, přičemž největší je ruská menšina. Kazachstánská politická reprezentace a osobně prezident Nursultan Nazarbajev se trvale potýká s hledáním tolerance ve vztazích mezi etnickými skupinami. K oficiálnímu projednávání otázek národnostní politiky bylo založeno Shromáždění lidu Kazachstánu. V rámci politického systému jsou přidělovány funkce ve vládě a v parlamentu (úroveň náměstků ministrů, předsedů parlamentních výborů) příslušníkům nekazašských národů a národností.

Samozřejmá je ruská přítomnost ve funkcích a jako příklad lze uvést i příslušníky německé menšiny, kteří zastávají funkce prvního náměstka ministra průmyslu a nových technologií a prvního náměstka generálního prokurátora.

Díky svému vcelku logickému sebevědomí Kazachstán dlouhodobě usiluje o posílení svého postavení v regionu Střední Asie a zvýšení prestiže v zahraničí a mezinárodní role země, což se projevuje například v získávání rotačních předsednictví v mezinárodních organizacích (získání předsednictví v OBSE v r. 2010 a v Organizaci islámské konference v r. 2011). Tomuto cíli též sloužilo pořádání Asijských her v roce 2011, stejné zaměření má úsilí o pořádání světové výstavy Expo 2017 (Masařík, 2012).

5. Závěr

Mnoho odborníků se v podstatě shoduje, že se integrační projekty ve středoasijském regionu chronicky nedaří z uzavřených dohod a smluv aplikovat do praxe. Mnohdy trpí nejasnými pravidly bez konkrétních úkolů či

postihů a vyznačují se tak spíše deklaratorním charakterem. Více jak dvacet let od rozpadu Sovětského svazu procesy vzájemné spolupráce ovlivňoval vliv silnějších aktérů v rámci geopolitického uspořádání světa. Ať se jednalo o tradičního hegemonu – Ruska, aktivity Spojených států v této oblasti, či stále mocnější Číny. Poslední roky se ale stále více mluví i o významu Turecka, které má díky své ideální poloze mezi Evropskou unií a na strategické suroviny bohatého prostoru Střední Asie ambice, stát se leaderem v této části světa. Nelze ale opomenout také vliv Íránu, Pákistánu či Indie, ať už jde o náboženská, etnická či ekonomická hlediska. Nicméně potenciál posledních tří zmíněných států prosadit se výraznějším způsobem ve Střední Asii je v rovině přání, než-li skutečností. Až budoucnost ukáže, zdali spíše nedoplatí na své vnitřní problémy. Otázka zní, zdali je skutečně možné v měnícím se světě udržet „křehkou“ demokracii v národnostně pestré Indii, mocenskou stratifikaci v Pákistánu, či obecně kolizní náboženské a separatistické tendence v řadě států regionu. Země Střední Asie se kvůli tomu tradičně potýkají s hledáním prioritních integračních uskupení, ke kterým by upínaly své aktivity, na což má často vliv i osobní ambice vedoucích představitelů tamních režimů. Hlavním motorem integrace se tak stávají hlavně bezpečnostní hrozby vyplývající právě z rizik spojených s terorismem a islámským extremismem a ekonomické faktory spojené zejména s těžbou a distribucí zemního plynu a ropy.

Poslední dobou tedy získávají na vlivu dříve přehlížené mezinárodní organizace jako je zejména (nejambicióznější projekt) Šanghajska organizace spolupráce (ŠOS) a Dohoda o kolektivní bezpečnosti (ODKB), které se primárně zabývají výše uvedenými tématy. Nutné je zdůraznit, že v prvním uskupení se nejvíce angažuje Čína, která ŠOS chápe jako možnost proniknout do dříve zapovězené části bývalého Sovětského svazu (odbytiště výrobků, suroviny, definované jako vztah centra a periferie) a ve druhém Rusko, které má stále ještě obrovský vojenský potenciál, jímž může u svých sousedů uplatnit moc. Nicméně se zdá, že v okamžiku kdy ekonomicky i společensky slábnoucí Západní Evropa a USA, se stává právě „Šanghaj“ integračním

tahounem, který má potenciál dalece překonat svůj regionální charakter (o členství se zajímá Indie, Írán, Japonsko a další).

Ovšem to, v čem spočívá její ohromná síla, se ukrývá i největší slabost. A tou je miliardová různorodá populace, která nemá společné kulturní kořeny navíc sdružená pod rozličné politické režimy. Historie zatím nezná případ, kdy by dlouhodobě fungovala spolupráce například demokratického státu s teokratickým mocenským systémem. Praktickou a smysluplnou existenci integračních uskupení v této části světa jistě ovlivní dnes implicitní „sobecký boj“ velmocí o vlastní pozici charakteristickou přehlížením slabších hráčů. Podle mého názoru právě proto zmíněný potenciál Šanghajská organizace spolupráce za určitou dobu selže.

Je možné, že postsovětské státy Střední Asie donutí k větší spolupráci kromě ekonomických či bezpečnostních aspektů také humanitární a environmentální problémy, nicméně z historické zkušenosti vyplývá, že tyto faktory se většinou po nějaké době mohou přelít do konfliktu – dezintegraci.

	Společenství nezávislých států (SNS)	Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (ODKB)	Šanghajská organizace spolupráce (ŠOS)	Eurasijské ekonomické společenství (EvAzES)	Organizace Středoasijská spolupráce (CAS)	GU(U)AM
Rusko	x	x	x	x	2004	
Kazachstán	x	x	x	x	x	
Kyrgyzstán	x	x	x	x	x	
Tádžikistán	x	x	x	x	x	
Uzbekistán	x	2006	x	2006	2005	99-05
Turkmenistán						

Tabulka 1. Aktivity států Střední Asie v regionálních integračních projektech

ŠVEC, Pavel. 2012

Z pohledu jednotlivých zemí lze na závěr konstatovat následující: Nejúspěšnějším a patrně i nejaktivnějším státem se jeví Kazachstán. Stát bohatý na suroviny je ctížádostivým aktérem v regionu a aspiruje na pozici leadera oblasti. Jeho sebevědomí se projevuje v úzké spolupráci s Ruskem a nebojácným celkem kladným postojem k USA. Angažmá v mezinárodních uskupeních motivovaných hospodářskými aspekty jsou tedy pro Kazachstán

samozřejmostí. Potřebuje pro své suroviny nacházet odbytiště s co nejmenšími přeshraničními omezeními, na druhou stranu musí být otevřen zahraničním investicím. Právě kvůli této politicko-mocenské „nevyhraněnosti“ Kazachstán může na své menší sousedy působit jako nespolehlivý partner, jenž je schopen utnout integrační úsilí v okamžiku, kdy nalezne pro něj výhodnější uskupení. Tyto důvody, společně s již zmíněnými ambicemi – stát se leaderem, brání smysluplnější a hlubší spolupráci na čistě postsovětské středoasijské bázi. V nadregionálních integračních organizacích, v nichž figurují i jiné státy než jen jeho čtyři sousedé, Kazachstán profituje z ekonomické síly Ruska a Číny. Nicméně v čem je výhoda, skrývá se i nevýhoda. Kazachstán do budoucna bude potřebovat ještě mnohem větší sebevědomí. Lze totiž očekávat, že se dostane mezi dvě (dnes poněkud implicitně proklamované) mocenské síly, a když nebude dostatečně silný, bude se muset přiklonit k jedné z nich. Na závěr je o Kazachstánu možné říct, že na rozdíl od svých konkurentů využil integračních projektů podstatně lépe a dokonce mu to vyneslo členství v Eurasijském svazu (s Běloruskem a Ruskem).

Podobně ambiciózní jako Kazachstán je Uzbekistán, který těží i ze svého početného obyvatelstva. Vzájemné integrační úsilí vymezeném pouze teritoriem postsovětské Střední Asie lze v případě Taškentu vysledovat jisté odklonění směrem na západ. Proto přes počáteční iniciativu v 90. letech Uzbekistán spatřoval budoucnost spíše se státy na západním břehu Kaspického moře (organizace GUUAM). Ovšem od druhé poloviny první dekády 21. století je patrný výrazný návrat do ruské sféry vlivu, a tím pádem i do výše zmíněných mezinárodních organizací. Jestli bude chtít Taškent rozvíjet hlubší spolupráci se svými sousedy, musí vyešit vzájemné spory. Nejdál se zatím dostal s Turkmenistánem.

Dříve velmi izolacionistický přístup Turkmenistánu se poslední dobou sice i nadále vyhýbá institucionalizovaným formám spolupráce, nicméně díky obrovským zásobám zemního plynu navazuje obchodní spolupráci zejména s Ruskem (které si jistě návrat vlivu do této nejjižnější

postsovětské republice pochvaluje), ale i Čínou a Íránem. A nezanedbatelná je i spolupráce s etnicky podobným Tureckem. Nicméně v rámci regionální integrace nemá takřka smysl Turkmenistán ani zmiňovat.

Naopak Tádžikistán se angažuje ve všech integračních projektech v regionu, přičemž je výrazně pod vlivem ruských investic i odběratelsko-dodavatelských vztahů. Spolupráci se svými postsovětskými komplikují vzájemné konflikty – tedy spíše dezintegrační tendence. V okamžiku, kdy posílí pravomoci například Šanghajské organizace spolupráce, je možné, že tyto přeshraniční konflikty se budou řešit v této nadnárodní úrovni.

Poslední z pěti států je Kyrgyzstán, který se kvůli špatné ekonomické situaci snaží angažovat hlavně v hospodářských uskupeních s velmi úzkou formou spolupráce (chce být členem Celní unie Rusko – Kazachstán – Bělorusko). Má komplikované vztahy se sousedními postsovětskými státy, tak je v současné době hlubší (vícevektorové) regionální spolupráce nereálná.

6. Seznam použité literatury a zdrojů

ALLEN, Michael. China using Shanghai Cooperation Organization as “main tool” to influence Central Asia. In: *Democracy Digest* [on-line]. 20.9.2011. [cit. 2012-04-06]. Dostupné na: <http://www.demdigest.net/blog/2011/09/china-using-shanghai-cooperation-organization-as-%E2%80%9Cmain-tool-to-influence-central-asia>

ALLOUCHE, Jeremy. The governance of Central Asian waters: national interests versus regional cooperation, In: *Central Asia at the Crossroads*. 2007, s. 46-55

AMANBAYEVA, Aida. *The Collision of Islam and Terrorism in Central Asia*. Springer Science + Business Media B.V., 2009, s. 165-181

AZARKAN, Ezeli. The interests of the Cenral Asian states and the Shanghai Cooperation Organization. In: *Ege Akademik Bakış* [on-line]. 2010. [cit. 2012-04-06]. Dostupné na: http://eab.ege.edu.tr/pdf/10_1/C10-S1-M20.pdf

BHADRAKUMAR, K. Melkulangara. Rusko, Čína a Irán mění energetickou mapu. Překlad L. Janda. In: *Chelemendik.sk* [on-line]. 8.1.2012. [cit. 2012-04-01]. Dostupné na:
http://www.chelemendik.sk/Energeticka_spolupraca_Ruska_Ciny_a_Iranu_870885786.html

BHADRAKUMAR, K. Melkulangara. SCO steps out of Central Asia. In: *Asia Times Online* [on-line]. 18.6.2011. [cit. 2012-04-01]. Dostupné na:
http://atimes.com/atimes/Central_Asia/MF18Ag01.html

EŽIJEV, I. B. *Geopolitika kaspjskogo regiona*. Moskva : Andalus, 2007

GÜRER, Heidemaria. Forms of Regional cooperation in Central Asia. *Bundesheer* [on-line]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné na:
http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/10_wg_ftc_20.pdf

HORÁK, Slavomír. Středoasijská integrace. Pouze pod vlivem velmocí?. In: Weisová, Š., ed. *Regionální integrační procesy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 154-182.

HORÁK, Slavomír. Integrace a dezintegrace v postsovětské Střední Asii. In: Souleimanov, E. (ed., 2007). *Rusko a postsovětský prostor*. Praha : Eurolex Bohemia, 2007, s. 262-292

HORÁK, Slavomír. Střední Asie v proměnách času. *Geografické rozhledy* 5/09–10, 2010, s. 9-11

HORÁK, Slavomír. (Ne) Závislost postsovětské Střední Asie v integračních uskupeních. In: Výzkumný záměr Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy: *Evropa mezi Amerikou a Eurasií: problémy integrace a identity* [on-line]. 2007. [cit. 2012-04-04]. Dostupné na: slavomirhorak.euweb.cz/integraceSA2007.doc

KREJČÍ, Oskar. Velká hra a geopolitika Střední Asie. In: *Britské listy* [on-line]. 14.4.2010. [cit. 2012-04-03]. Dostupné na: <http://blisty.cz/art/52057.html>

KURTOV, A. A. Centralnoazijatskaja integracija: Neosuščestvlennaja ideja. *Materik: Informacionno-analitičeskij portal postsovetskogo prostranstva* [on-line]. 2004. [cit. 2012-02-17]. Dostupné na: <http://www.materik.ru/print.php?section=analitics&bulsectionid=5788>

LYSÁK, Tomáš; TŘEŠŇÁKOVÁ, Hana. Čína a Rusko ve vztahu ke Střední Asii [on-line]. 5.1.2012. [cit. 2012-04-04]. Dostupné na: <http://psychologie.dev.czu.cz/wiki/doku.php?id=cina.a.rusko.ve.vztahu.ke.stredni.asii>

MARCH, G. Patrick. *Eastern Destiny: Russia in Asia and the North Pacific*. Westport : Praeger Published, 1996

MINASJAN, Sergej. Formirovanie sistemy kollektivnoj bezopasnosti SNG. *Centralnaja Azija i Kavkaz*. № 1(25), 2003, s. 151

PARKAČ, Jan; VRHEL, František. *Střední Asie a Kazachstán: historie, etnicita, jazyky*. Poříčany : BCS, 2009, s. přebal knihy

PIERCE, A. Richard. *Russian Central Asia 1867–1917*. California : University of California Press, 1960

SAAT, J. H. *The Collective Security Treaty Organization*. Camberley : Defence Academy of the United Kingdom, 2005, s. 3-9

SAREMI, Fariborz. Shanghai Cooperation Organization outflanking U.S. in Mideast, Central Asia regions. In: *Global Research.ca* [on-line]. 3.5.2011. [cit. 2012-04-03]. Dostupné na:
<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=25062>

SELINGER, Marta. Ukraine: The Commonwealth of Independent States, GUAM and the Single Economic Space. In: Kapuśniak, T.; Petriaś, M. (red., 2007). *Ukraina v stosunkach międzynarodowych*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007, s. 391-405

SPENCEROVÁ, Tereza. Proč se Rusku nechce do „střetu civilizací“. In: *Moravskoslezský kurýr* [on-line]. 28.3.2009. [cit. 2012-04-01]. Dostupné na:
kuryrnet.webnode.cz/news/proc-se-rusku-nechce-do-stretu-civilizaci

TOLIPOV, Farkhad. Multilateralism, Bilateralism and Unilateralism in Fighting Terrorism in the SCO Area. In: *China and Eurasia Forum Quarterly*. [on-line]. 2006. [cit. 2012-04-01]. Dostupné na
http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/May_2006/Tolipov.pdf

VISINGR, Lukáš. Šanghajská organizace spolupráce. In: *Natoaktual.cz oficiální portál Informačního centra o NATO* [on-line]. 26.5.2008. [cit. 2012-04-03]. Dostupné na: http://www.natoaktual.cz/sanghajska-organizace-spoluprace-dlq-/na_analyzy.aspx?c=A080526_120729_na_analyzy_m02

UŠAKOVA, Natalija. Centralnoaziatskoe sotrudničestvo: Napravlenija transformacii. In: *CA&CC Press* [on-line]. [cit. 2012-04-07]. Dostupné na:
<http://www.ca-c.org/journal/rus-03-2003/16.usaprimru.shtml>

Aktuality z teritorií - Na území Celní unie Běloruska, RF a Kazachstánu začal fungovat Jednotný hospodářský prostor. In: *Businessinfo.cz* [on-line].

23.1.2012. [cit. 2012-03-24]. Dostupné na:

<http://www.businessinfo.cz/cz/aktuality-z-teritorii/na-uzemi-celni-unie-beloruska-rf-a-kazachstanu/21251/>

BRIC – stále výraznější ikona na poli světového hospodářství

2012. In: *finance.cz* [on-line]. 3.4.2012. [cit. 2012-04-03]. Dostupné na:

<http://www.finance.cz/zpravy/finance/348027-bric-stale-vyraznejsi-ikona-na-poli-svetoveho-hospodarstvi>

Činnost EvrAzES napomáhá překonání finanční krize. In: *Hlas Ruska*.

Internetové rádiové vysílání - Golos Rossii [on-line]. 19.11.2010. [cit. 2012-03-24]. Dostupné na: <http://czech.ruvr.ru/2010/11/19/35305922.html>

Členy Kolegii-Miniry Evrazijskoj ekonomičeskoj komisii obsudili problematiku reformirovanija torgovoro regulirovanija v kontekste prisoedinenija Rossii k VTO. In: *Официальный сайт Комиссии Таможенного союза* [on-line].

12.4.2012. [cit. 2012-04-12]. Dostupné na:

<http://www.tsouz.ru/news/Pages/12-04-12.aspx>

Dogovor o EvrAzES podpišut k 1 janvarja 2015g. In: *РБК* [on-line]. 19.3.2012. [cit. 2012-04-07]. Dostupné na:

<http://top.rbc.ru/politics/19/03/2012/642431.shtml>

Evrazijskoe ekonomičeskoe soobščestvo. Oficiální stránky EvrAzES [on-line].

12.4.2012. [cit. 2012-04-12]. Dostupné na: <http://www.evrazes.com>

Geopolitika Střední Asie. MZV - Souhrn řešení výzkumného projektu RM

01/07/04: Politické, ekonomické, kulturní a jazykové vazby středoasijských

států na Rusko a jejich integrační resp. dezintegrační vývoj v poslední době

[on-line]. [cit. 2012-03-27]. Dostupné na:
www.mzv.cz/file/16670/RM._01._07._04.doc

Koncepcija kolektivnoj bezopasnosti gosudarstv – učastnikov Dogovora o kolektivnoj bezopasnosti. In: dvabop.narod.ru [on-line]. [cit. 2012-03-27].
Dostupné na: dvabop.narod.ru/docum/prochie/pr2.htm

Normativnye pravovye akty. In: *Межпарламентская Ассамблея Евразийского экономического сообщества* [on-line]. [cit. 2012-03-27].
Dostupné na: http://www.ipaeurasec.org/docs/?data=docs_start

Organizacija Centralno-Aziatskoe Sotrudničestvo (CAS). In: *ЦентрАзия* [on-line]. [cit. 2012-04-07]. Dostupné na:
<http://www.centrasia.ru/cnt2.php?st=1083320274>

Organizacija „Centrano-aziatskoe sotrudničestvo“ CAS. In: *Информационно-аналитический Портал - Евразийский Дом* [on-line]. [cit. 2012-04-07].
Dostupné na:
<http://www.eurasianhome.org/xml/t/databases.xml?lang=ru&nic=databases&intorg=8&pid=21>

Organizacija Dogovora o kolektivnoj bezopasnosti. In: *Российский бизнес* [on-line]. [cit. 2012-04-07]. Dostupné na: <http://www.rb.ru/inform/31547.html>

Prevence konfliktů. In: *Informační centrum OSN v Praze* [on-line]. [cit. 2012-04-10]. Dostupné na: <http://www.osn.cz/mir-a-bezpecnost/?kap=16>

Protokol ob integrycii organizacii centralno-aziatskoe sotrudničestvo v Evrazijskoe ekonomičeskoe soobščestvo g. Minsk, 23 ijunja 2006 goda. In: *Pavlodar.com* [on-line]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné na:
<http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=04028&all=all>

Rusko, Bělorusko a Kazachstán začaly tvořit Euroasijský svaz. In: *finance.cz* [on-line]. 18.11.2011. [cit. 2012-04-03]. Dostupné na:
<http://www.finance.cz/zpravy/finance/333254-rusko-belorusko-a-kazachstan-zacaly-tvorit-euroasijsky-svaz/>

Šanghajská organizace pro spolupráci. Nová geopolitická činnost. In: *Hlas Ruska*. Internetové rádiové vysílání - Golos Rossii [on-line]. 14.6.2011. [cit. 2012-03-24]. Dostupné na: <http://czech.ruvr.ru/2011/06/14/51685472.html>

Šanchajskaja organizacija sotrudničestva [on-line]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné na: <http://www.sectsko.org>

Za uplynulých 15 let se priority Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti nezměnily. In: *Hlas Ruska*. Internetové rádiové vysílání - Golos Rossii [on-line]. 10.2.2010. [cit. 2012-03-30]. Dostupné na:
<http://czech.ruvr.ru/2010/02/10/4335153.html>

Grafické přílohy:

ŠVEC, Pavel. *Vymezení regionu Střední Asie*. Praha, 2012

ŠVEC, Pavel. *Politická mapa Střední Asie*. Praha, 2012

ŠVEC, Pavel. Hlavní etnické skupiny ve Střední Asii. In: *www.mappery.com*. Praha, 2012

ŠVEC, Pavel. Hospodaření s vodou ve Střední Asii: současný stav a jeho vlivy. In: *UNEP*. Praha, 2012

ŠVEC, Pavel. Historická mapa Střední Asie z roku 1870. In: *Š.T.Šaripov*. Praha, 2012

7. Přílohy

- Obrazová příloha č. 1: Vymezení regionu Střední Asie
- Obrazová příloha č. 2: Politická mapa Střední Asie
- Obrazová příloha č. 3: Hlavní etnické skupiny ve Střední Asii
- Obrazová příloha č. 4: Hospodaření s vodou ve Střední Asii: současný stav a jeho vlivy
- Obrazová příloha č. 5: Historická mapa Střední Asie z roku 1870

Anotace

Cílem této práce je analýza procesů mezinárodní integrace a regionalismu v postsovětském prostoru vymezeném teritorií nástupnických států SSSR ve střední Asii. Tento v mnoha ohledech specifický region patří v rámci geopolitických procesů a s tím souvisejících tlaků k nejzajímavějším oblastem planety a svým způsobem ho lze chápat jako indikátor měnícího se světa. Je to dáno především jeho strategickou polohou umocněnou bezprostřední blízkostí silných světových mocností, štěpnou náboženskou a civilizační linií vyvolávající ozbrojené společenské konflikty, jež přitahují pozornost celého světa či stále palčivějšími environmentálními problémy, o kterých se již nějaký čas mluví jako o latentních příčinách válek budoucnosti.

Úspěch či neúspěch regionální integrace ve Střední Asii závisí hlavně na dvou významných faktorech. Prvním je „hra“ mocností (zejména Ruska a Číny), které ovlivňují zahraničně-politické procesy v pěti postsovětských státech. Druhým faktorem, který míru integrace v regionu ovlivňuje, jsou problémy lokální, jež vstupují do vzájemné interakce těchto středoasijských států. Při definování společného problému může na této bázi dojít k institucionální spolupráci – tedy integraci, ale také naopak ke konfliktu – dezintegraci. Pokusím se nalézt a popsat základní trendy těchto integračních procesů, analyzovat úspěšnost a atraktivitu regionálních mezinárodních organizací v průběhu sledovaného období od rozpadu SSSR po současnost a nastínit možný další vývoj.

Annotation

The aim of this work is the analysis of the processes of international integration and regionalism in the post-Soviet area delineated by the territories of successor states to the USSR in Central Asia.

This, in many respects, specific region belongs, within geopolitical processes and the pressures related with them, to the most interesting areas of the planet Earth and it could be understood as an indicator of the changing world. It is mainly due to its strategic location amplified by the immediate proximity of powerful world powers, splitting region and civilization line causing armed social conflicts, which attract attention of the whole world or permanently burning

environmental problems that are being discussed for some time now as latent causes of wars of the future.

The success or failure of the regional integration in Central Asia relies predominantly on two important factors. The first one is the “game“ of the world powers (namely Russia and China), which influence foreign-political processes in the five post-Soviet states.

The second factor that influences the extent of integration in the region, is local problems (national, economic, religious, environmental, etc.), which enter the mutual interaction of these central-Asian states.

While defining the common problem on that basis, there may also appear an institutional cooperation – i.e. integration or also contrary to that a conflict – desintegration.

The aim of this work is to find out and describe the fundamental trends of these integration processes, analyze the success rate and attractiveness of regional international organizations in the course of the observed period from the break-up of the USSR to the present days and outline possible development.

Klíčová slova

Inegrace, dezintegrace, regionalismus, postsovětský prostor, středoasijský region, Střední Asie, Rusko, Čína, Šanghajská organizace spolupráce

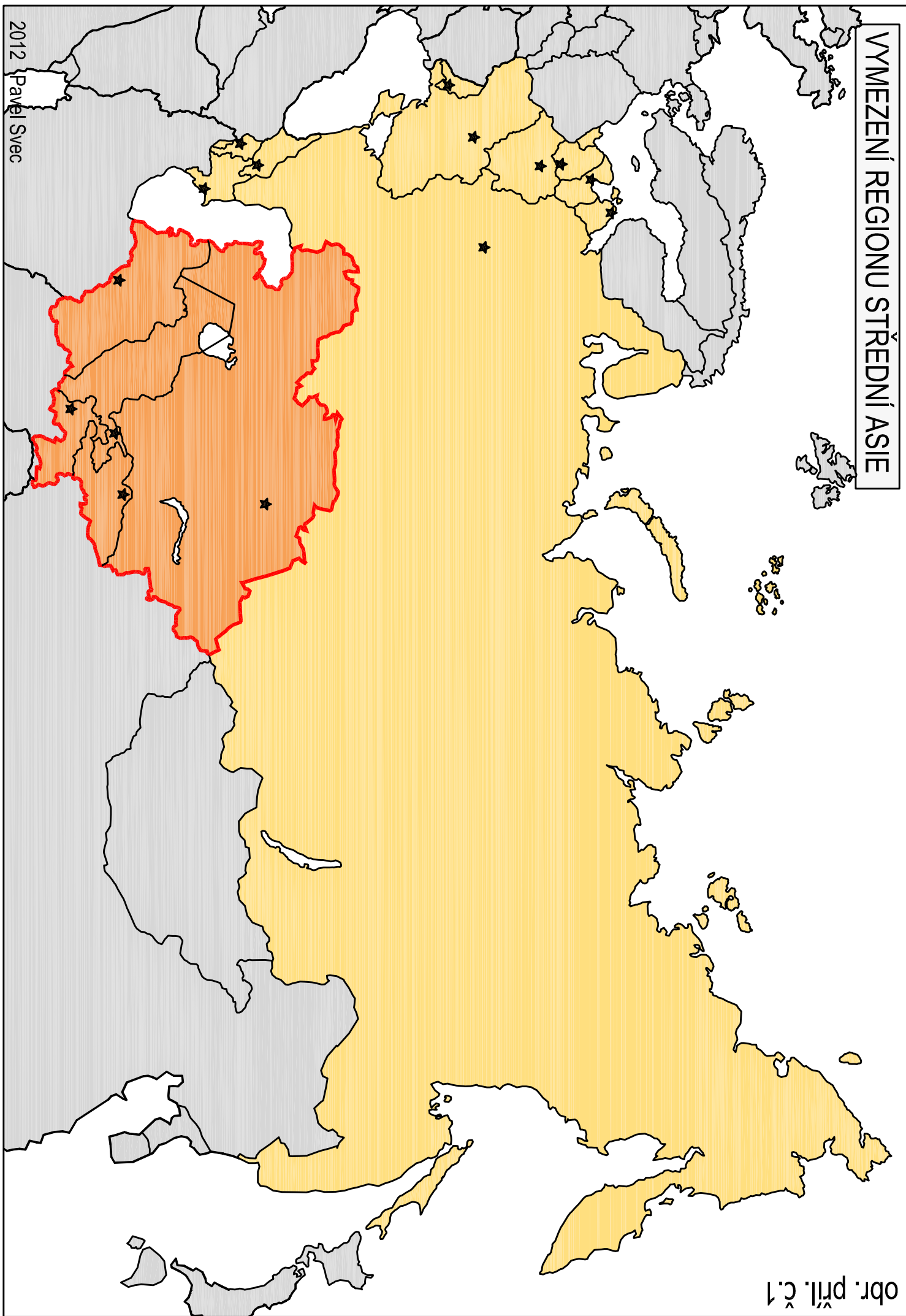
Keywords

Integration, desintegration, regionalism, post-Soviet states, Central Asia, Russia, China, Shanghai Cooperation Organization

Bibliografický záznam

ŠVEC, Pavel. Integrační procesy v postsovětské Střední Asii. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filosofická, Katedra politologie a mezinárodních vztahů, 2012. 64 s. Vedoucí diplomové práce: PhDr. Magdaléna Leichtová.

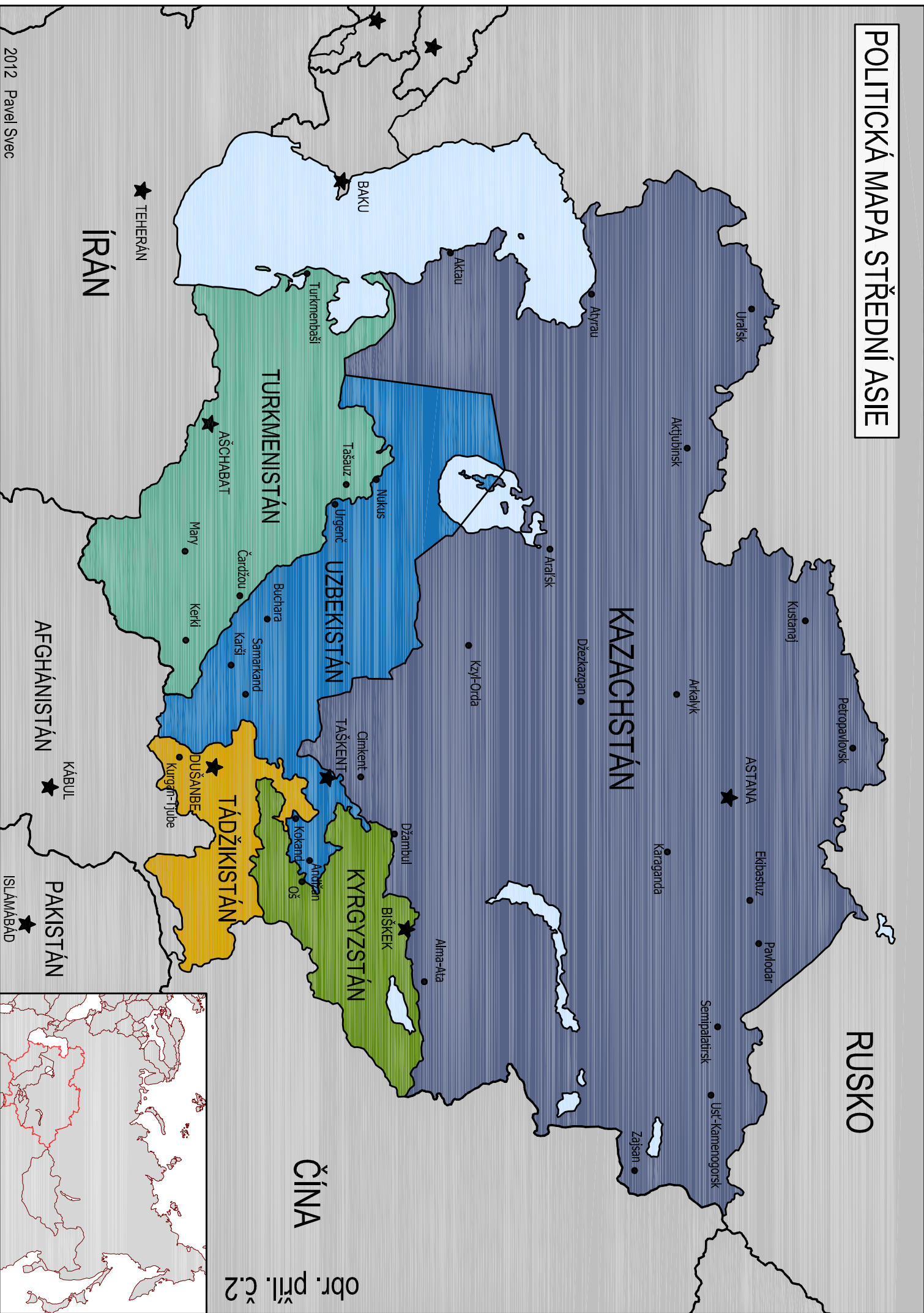
VYMEZENÍ REGIONU STŘEDNÍ ASIE

obr. příl. č.1

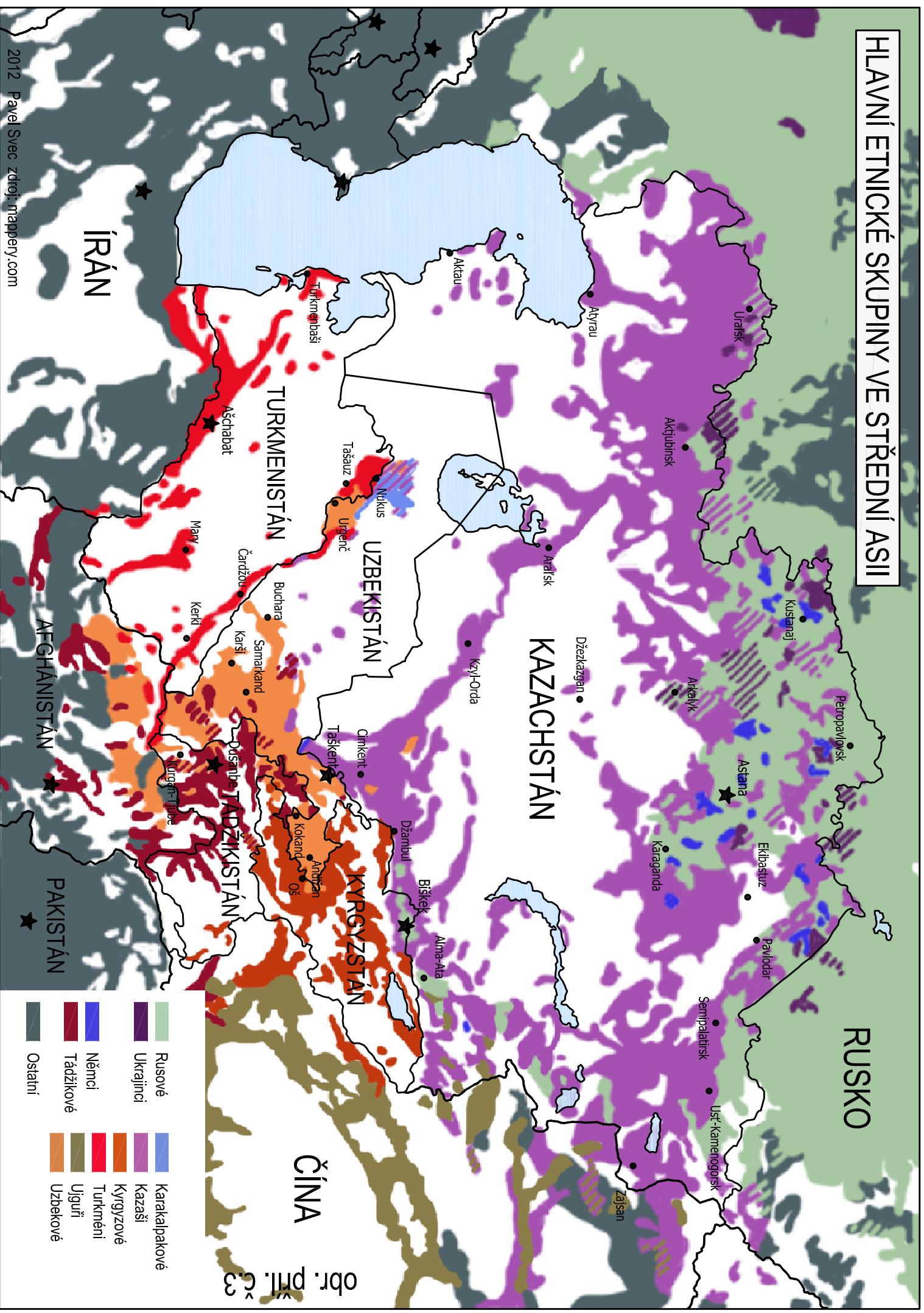
2012 Pavel Svec

POLITICKÁ MAPA STŘEDNÍ ASIE

obr. příl. č.2

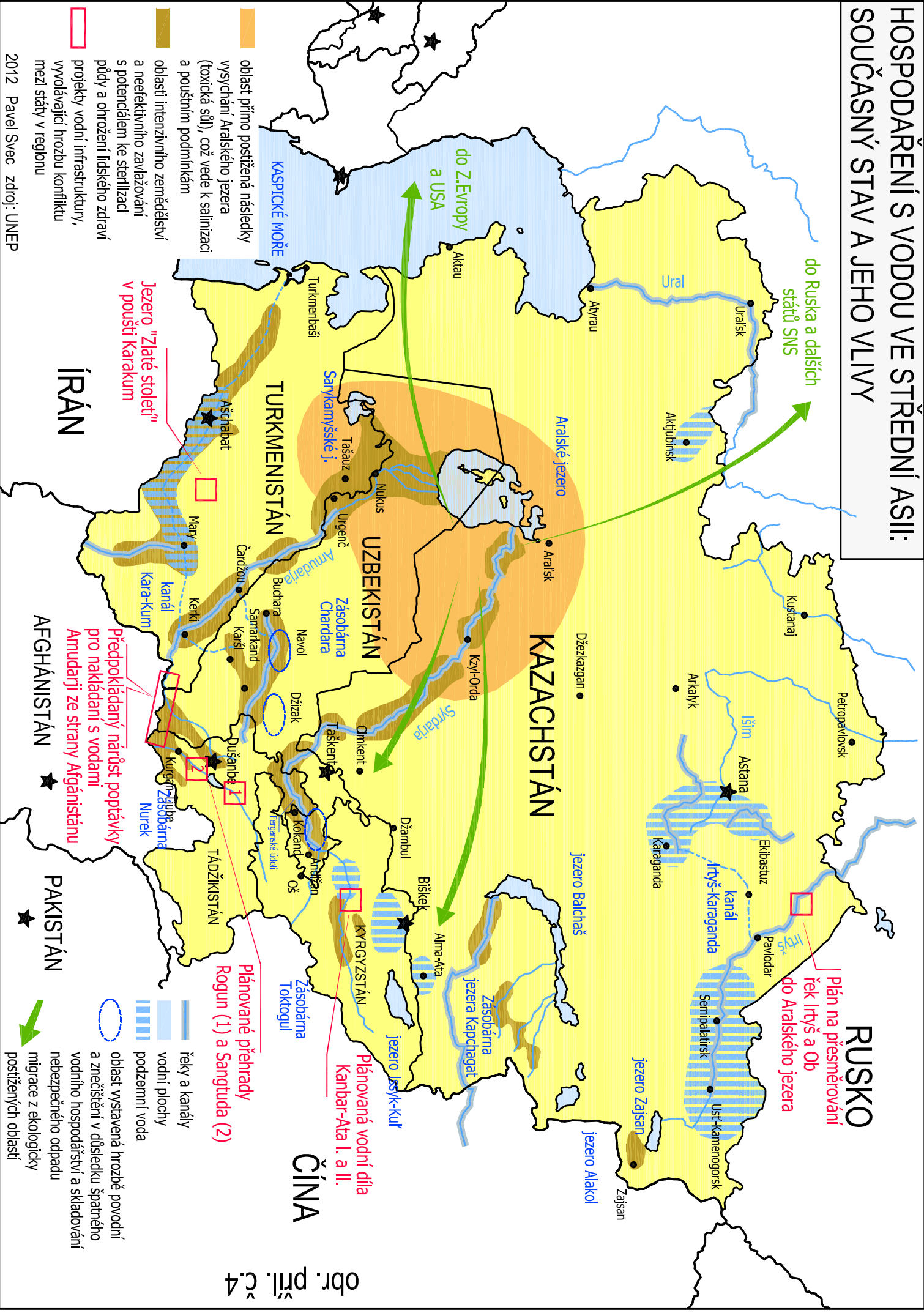
HLAVNÍ ETNICKÉ SKUPINY VE STŘEDNÍ ASII

obr. přil. č. 3

Rusové	Karakalpakové
Ukrajinci	Kazaši
Němci	Kyrgyzové
Tadžikové	Turkmeni
Ostatní	Uguři
	Uzbekové

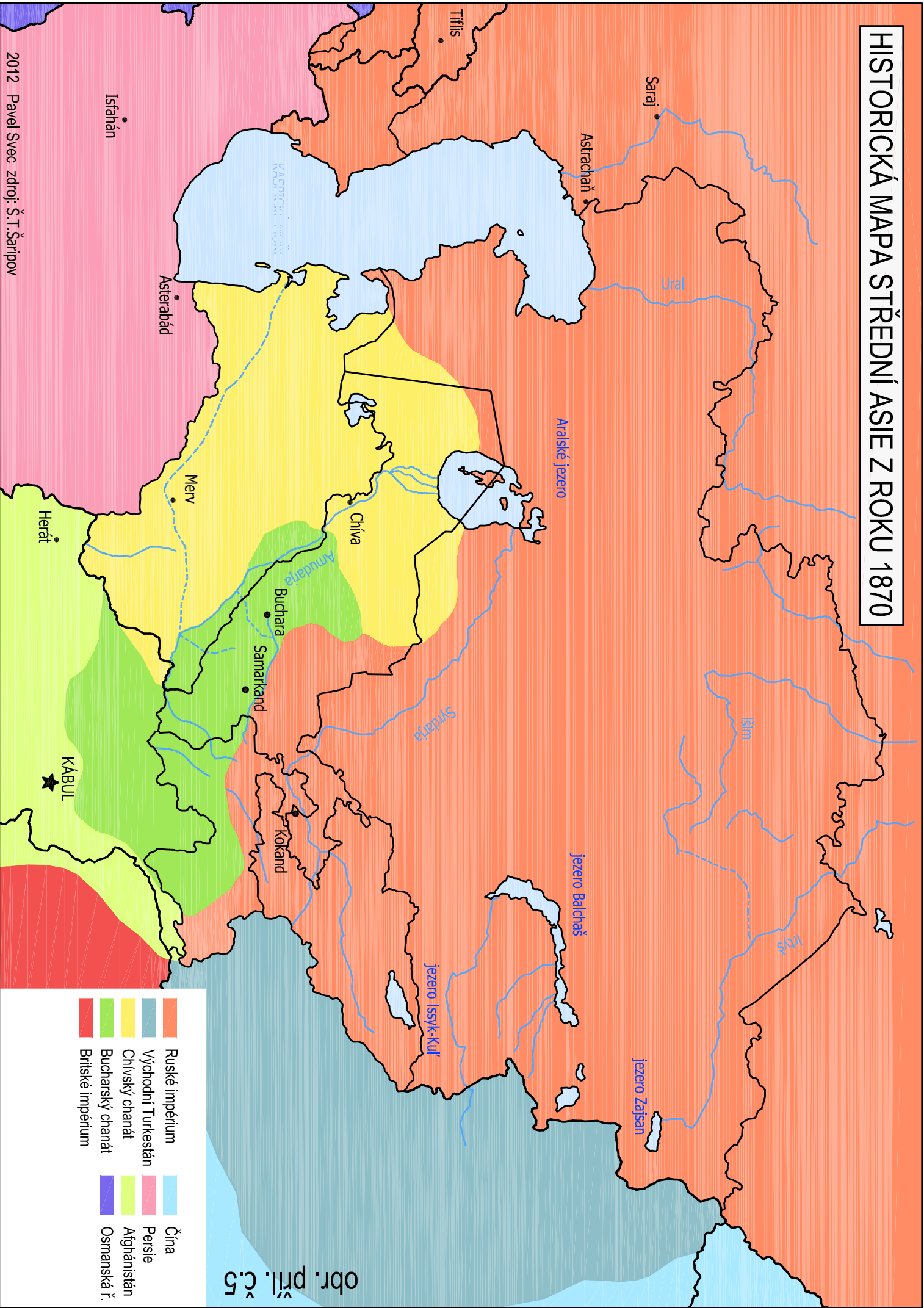
HOSPODÁŘENÍ S VODOU VE STŘEDNÍ ASII: SOUČASNÝ STAV A JEHO VLIVY

2012 Pavel Svec zdroj: UNEP

obr. příl. č.4

HISTORICKÁ MAPA STŘEDNÍ ASIE Z ROKU 1870

2012 Pavel Svec zdroj: Š.T. Šaripov

obr. příl. č.5